

od kosti do knjige postanka

TKO JE HOMO SAPIENS

Tema broja:

Petar Jandrić,
Željko Kovačić,
Grga Frangeš,
Davorka Radovčić,
Tim D. White,
Lovorka Kozole

stranice 21-28

zaVez

” ” ”

Jakov
Radovčić

ISSN 1331-7970

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 28. veljače 2002, godište IV, broj 75 • cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

Razgovor: Željka Jelavić

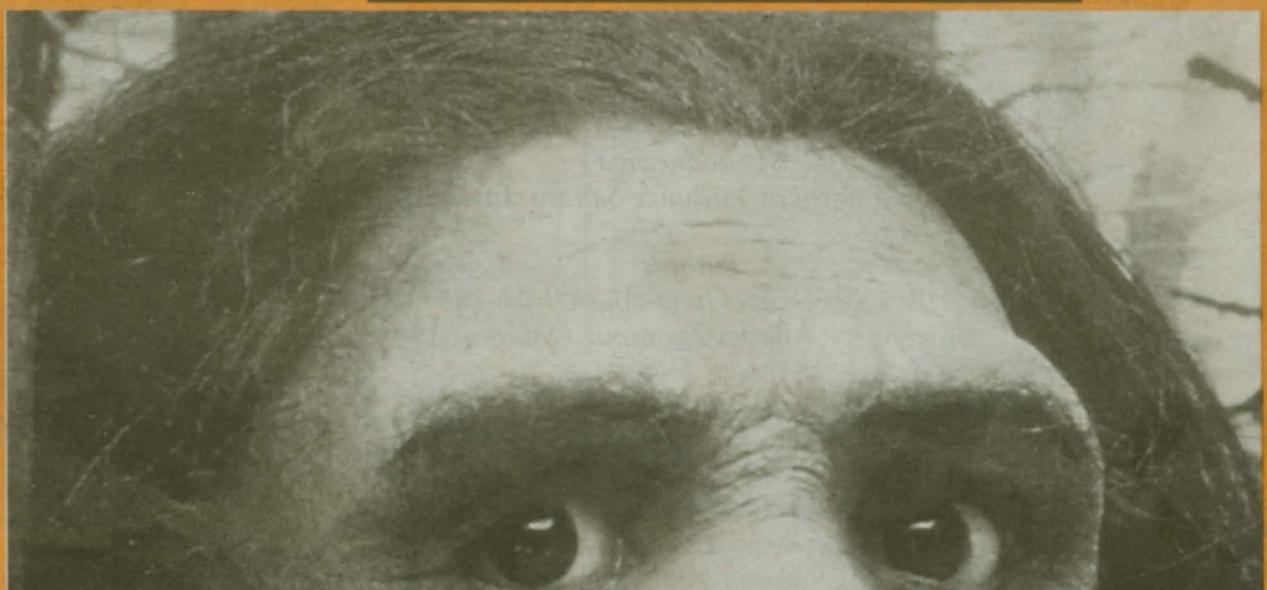
Demokratizacija i žensko tijelo

Nataša Govedić, Boris Beck

stranice 8-10

Tema

Status slobodnog umjetnika

Status slobodnog umjetnika

Agata Juniku

stranice 12-13

Slobodan Milošević

Suđenje kao spektakl

Sandra Antolić,
Andrea Pisac

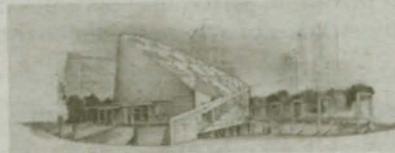
stranice 7, 14

Arhitektura

Neidhardt s velikim N

Tomislav
Odak

stranice 16-17

Putopisi

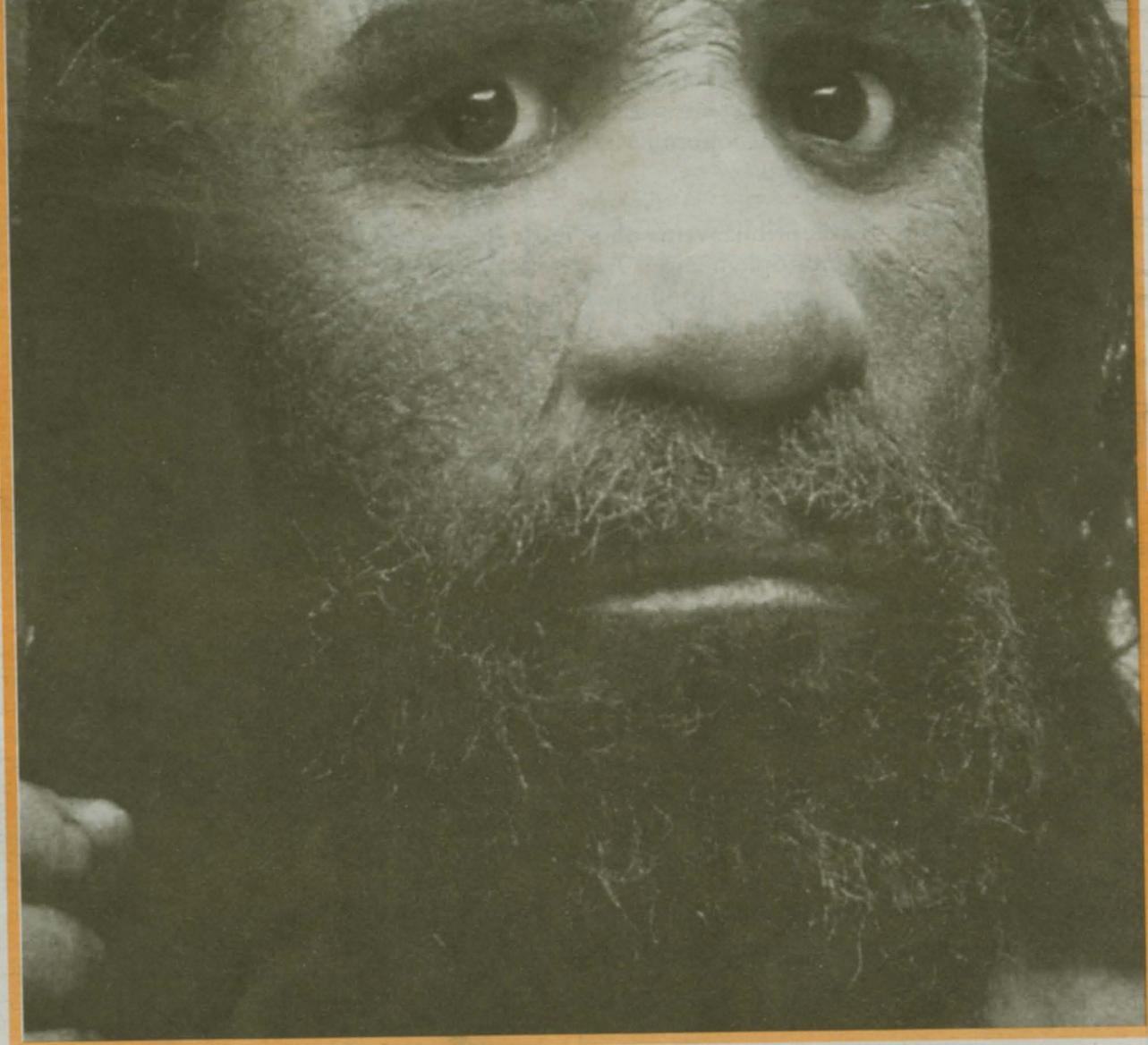
Kiša u Nizozemskoj

Gioia-Ana Ulrich

Snjegopis iz Aljaske

Zvonimir Dobrović
stranice 18-19

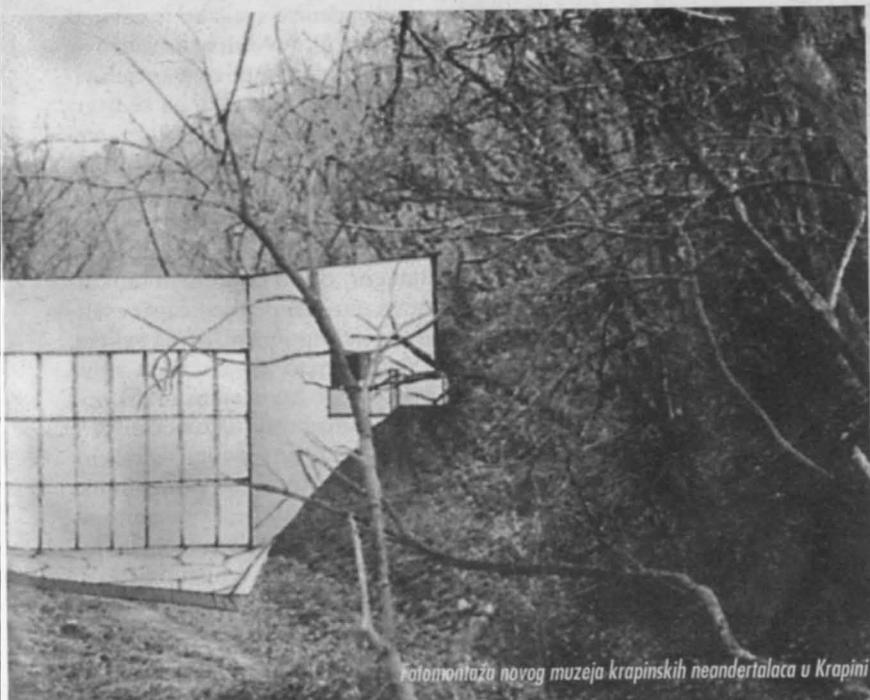
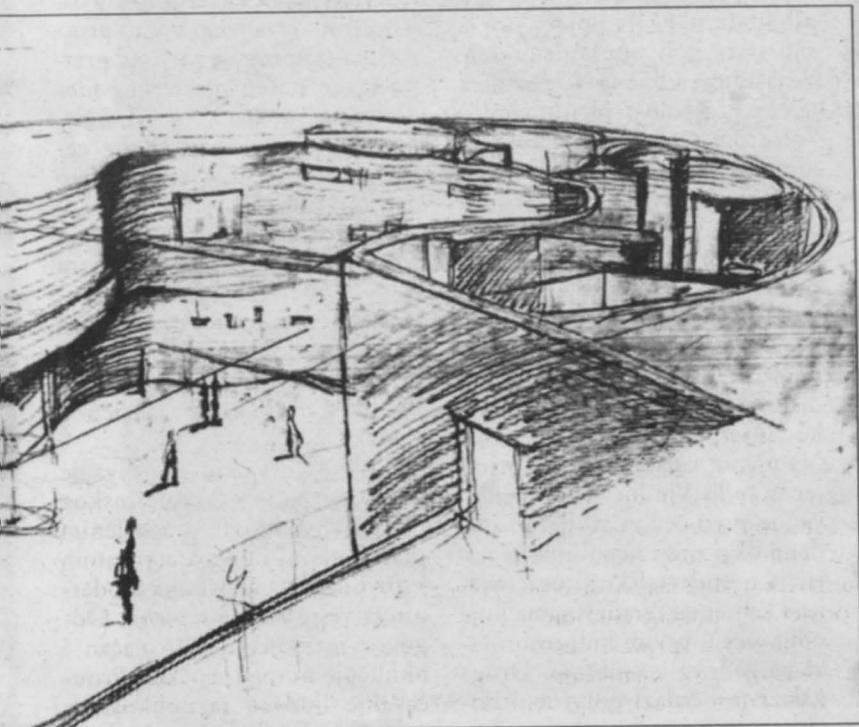
KRITIKA

Grozdana Cvitan, Zoran Roško, Lada Čale-Feldman,
Andrea Pisac, Goran Štimac

tinia, video projekcijama, interakcijama, simulacijama, interaktivnim ekranima i preparatima posjetitelj prolazi kroz sažeti pregled povi-

završava sažetim slijedom razvoja čovjeka od vremena neandertalaca do danas. □

Fotonovela o novom muzeju krapinskih neandertalaca u Krapini

kao znanstveni dokaz svojih stremljenja. Povijest antropologije pokazuje da stav po kojem su Afrikanci nešto malkice bliži rođaci majmuna nego njihova razvijenija europska braća tada čak i nije bio osobito znanstveno sporan. No tada on nije služio kao opravdanje raznoraznim ideološkim mitomanijama već drugom, nešto pragmatičnijem društvenom uređenju – kolonijalizmu.

Nazi evolucija

Misao o odvojenoj evoluciji bijele rase doživljava pravi procvat u doba nacističke vladavine. Kao što je dobro poznato iz povijesti, razvijaju se "znanosti" eugenika i rasna higijena te daju jasni naputci za djelovanje u svrhu nastavka evolucije. No razmišljanja o srži problema postanka bijele rase (koja su u grčevitoj atmosferi prije kraja rata i konačnog sloma nacizma gajile neke ideološke struje

količinom štiva. Istina, većina današnjih ideologa rasizma ne zadiре preduboko u dobro uhodanu šablonu: superiorna bijela rasa posebno je lijepo očitovana u visokim plavim nordijskim mlađima, čiju daljnju evoluciju koče genetska uplitana inferiornih evolucijskih stranputica u obliku Semita, Crnaca, Azijata, Slavena i drugog podljudskog korova. No, među tim umnim ljudima povremeno se nađe i pokoji pravi antropološki znalač, koji ne preza od toga da nam kroz lijepo ubožen znanstveni diskurs izloži svoje sasvim novo i dubinski revidirano videnje ljudske biološke i društvene evolucije. Između mnogošta eseja i traktata te tematike svakako se ističe kapitalno dijelo *March of The Titans: The History of the White Race*.

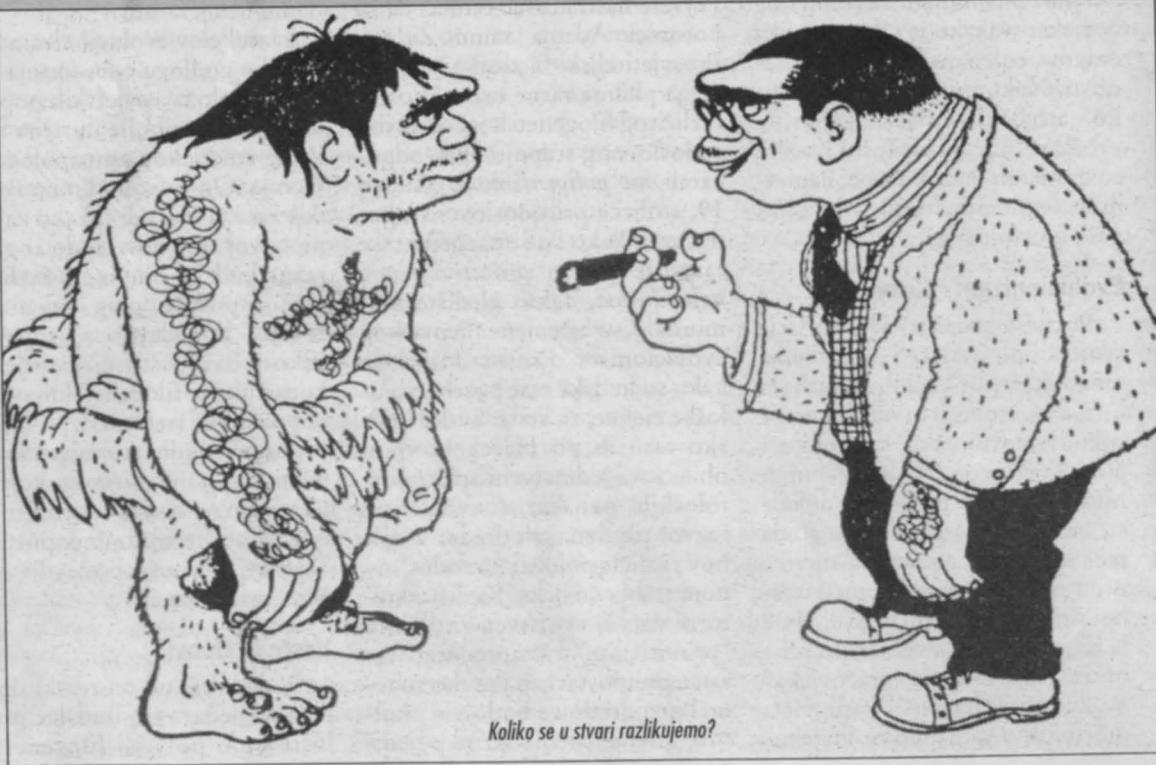
Marš divova

Bijela rasa dijeli se na tri sku-

or me

U ovom djelu mogu se naći brojne zanimljive interpretacije koje je nemoguće i pobrojati u okvirima novinskog teksta. Ako su navedene "revolucionarne" interpretacije zagolicale vašu maštu, detaljnije "dokaze" i objašnjenja potražite na stranici <http://www.stormfront.org/whithistory/>.

Jedno je sigurno: pseudoznanstvena tumačenja prirodnih fenomena nemoguće je iskorijeniti, pogotovo na područjima još uvijek punim nedoumica poput antropologije. Iako sa znanstvenog stajališta ne zasluzuju никакvu pozornost, njihovu primjenu moguće je naći čak i u dnevnoj politici. Ako ih već i moramo čitati (da bismo znali s kakvim se argumentima sukobljavamo) pogledajmo barem stvari s vedrije strane: ništa nas ne priječi da se pritom zabavimo! □

Koliko se u stvari razlikujemo?

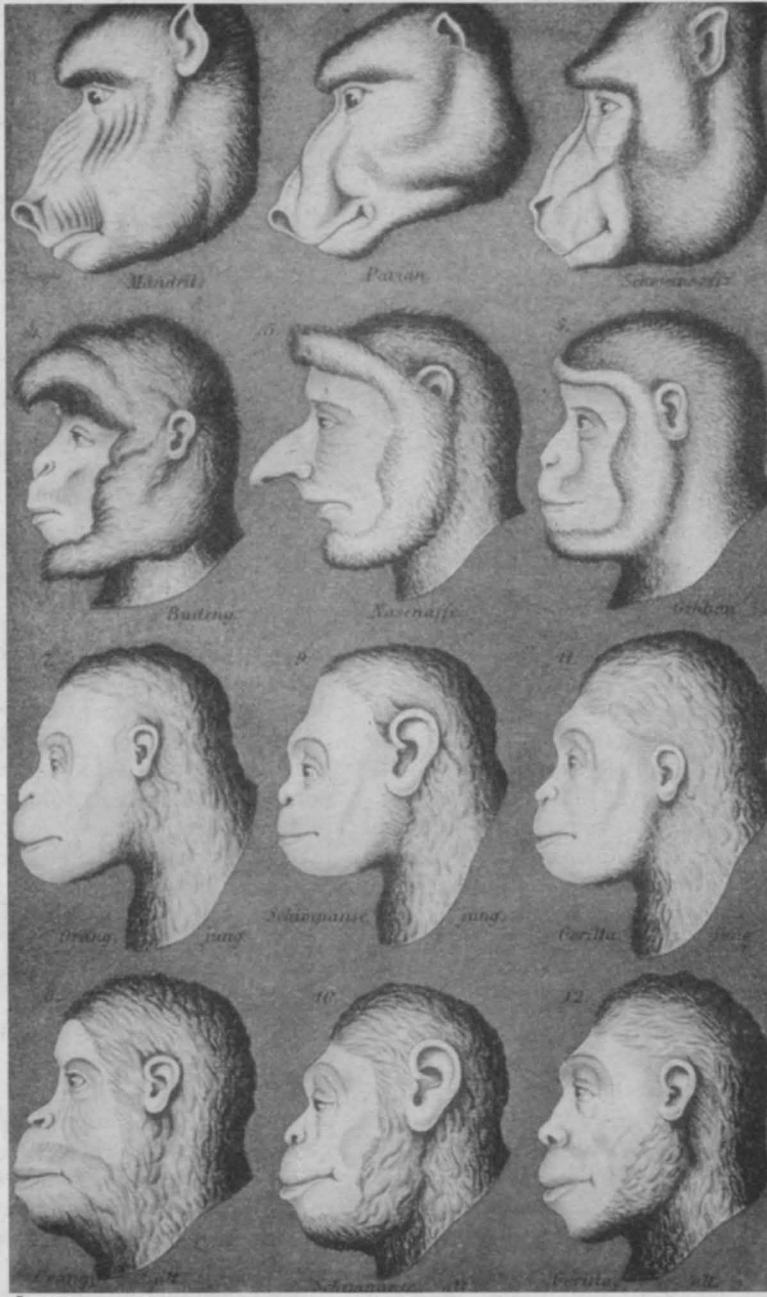
Tko je *Homo sapiens*?

Toliko naglašavana odsutnost ikakve sličnosti neandertalske DNK sa suvremenim ljudskim genomom ne podupire model potpunog zatiranja neandertalaca iz našeg rodoslovlja, niti pobija model multiregionalnoga kontinuiteta i davnjašnji politipizam arhaičnog čovjeka

Davorka Radovčić

Današnja znanost utvrdila je da postoji dug geološki i evolucijski slijed ljudskih predaka različitog stupnja biološkog i kulturnog razvoja. Tlo Europe pruža nam indikativan kronološki, biološki i kulturni slijed iz kojeg je moguće iščitati prijelaz arhaičnoga neandertalskog čovjeka u suvremene ljude. Taj se proces zbio pred četrdeset do trideset tisuća godina prije sadašnjosti. Možda čak i kasnije!

Pokušaji da se odrede začeci "suvremenosti ili moderniteta" s pomoću paleontoloških dokaza, odnosno da se odredi "sapienost" ili "humanitet" iz zbiru bioloških, morfoloških ili genetskih fosilnih dokaza posve su suprostavljeni u različitim teorijskim školama. Koncept i široko orisani skloovi anatomske moderne čovjeka po suvremenoj literaturi tek su zamršeni pokušaji uspostave evolucijskih modela. Njih je

Šaroliki svijet primata

rekonstrukcije nužno se svodi na određivanje i imenovanje novih podvrsta i vrsta. Neminovo slijedi da "unutar okvira sadašnje taksonomske prakse postoji jasna tendencija da se podcijeni bogatstvo vrsta u primata, posebice kad su u pitanju ljudski fosilni podaci". Američki antropolog Tattersall u tim shvaćanjima ide i dalje, pa je prema takvim taksonomskim postavkama svaki novi fosil ili morfološki entitet u stvari novi takson. Druga struja antropologa kritički se odnosi prema takvoj sistematizaciji i izdvajajući fosila, smatrajući da se time zanemaruje relevantnost populacijskog promišljanja i utvrđene razine izuzetne varijabilnosti poliptipske ljudske vrste.

Prva logika promišljanja tvrdi da se svaka morfološka raznolikost utvrđuje različitim stupnjem taksonomskega odnosa i njihova genetskog spletka kojeg je moguće iščitati na različitim sljedovima molekularnih i biokemijskih dokaza. Druga pak strana drži kako je biološka varijabilnost čovjeka rezultat evolucijskih snaga, koje uvijek iznova stvaraju i održavaju varijabilnost poliptipske populacije u vremenu i prostoru.

Mnogim paleoantropologima danas se čini sve očitijim kako prijelaz iz srednjeg u gornji paleolitik i vrijeme sukcesije neandertalaca suvremenim populacijama može predstavljati biološki sraz i potpuno zatiranje arhaičnih ljudi, te naglu pojavu novog supstrata koji prethodi ljudima današnjicima. Obično se neander-

**od kosti
do knjige
postanka**

remenih ljudi nije moguće vezati na jednoznačni i istovremeni biološko-kulturni splet promjene. Rekonstrukcija filogenetskih i kulturnih odnosa te razlozi ukupne mijene i tranzicije, stoga su moguće posljedice našeg koncepta tautološkog promišljanja.

Rodoslovje čovječanstva

Posljednjih godina činilo se kako je utvrđivanjem novih molekularnih dokaza i otkrićem DNK sekvene na tri neandertalska nalaza postalo moguće konačno se prikloniti objašnjenju o potpunom zatiranju neandertalskoga genetskog sklopa iz suvremenog rodoslovlja. No ubrzo nakon tih senzacionalnih otkrića podastri su nam novi modeli populacijske dinamike različitih populacija. Oni zaključke o eliminaciji našega arhaičnoga genetskog supstrata čine dosta upitnim i svakako još preuranjenim.

Postoje posve elaborirani modeli i prognoze kako ćemo i u daleko širim izvaneuropskim prostorima (tamo gdje postoje pretpostavke našeg najstarijeg mo-

loških, morfoloških ili genetskih fosilnih dokaza posve su suprotstavljeni u različitim teorijskim školama. Koncept i široko orisani sklopovi anatomske modernog čovjeka po suvremenoj literaturi tek su zamršeni pokušaji uspostave evolucijskih modela. Njih je moguće razjasniti tek svodenjem na pojednostavljenje raznovrsnih bioloških i kulturnih faktora što utječe na evolucijsku dinamiku davnih pretpovijesnih populacija. Znanstveni opisi novootkrivenih fosila ili pronalasci dodatnih arheoloških stratuma koji se odnose na prijelazno razdoblje sukcesije evolucijskog slijeda, ne izazivaju živje rasprave stručnjaka. Međutim, pokušaji pobliže rekonstrukcije i objašnjenja davnih okvira naših izravnih ishodišta otvaraju dodatna pitanja, dvojbe i suprotstavljenia gledišta prosudbi proizašlih iz različitih škola i znanstvenih paradigma.

Mjesto i značenje neandertalaca, pretpotpornih Europljana ili *prahludi* u ishodištu suvremenog čovjeka, svakako je i danas velika enigma paleoantropološke znanosti. Nakon prvih spoznaja kako arhaični čovjek geološke prošlosti nije morfološki preslik suvremenih ljudi Europe, nametnulo se pitanje otkud pojavi baš naše morfologije?

Evolucionizam i Crkva

Povijest znanosti bilježi da je svojedobno otkriće i objašnjenje raznolikosti američkih Indijanaca u 15. i 16. stoljeću otvorilo pitanje otkud morfološka raznolikost čovjeka Novog Svijeta. Zbunjenost i dvojbe u narodu ponukale su 1512. godine papu Juliju II. da tada još nepoznate ljude Amerike pribroji ukupnom potomstvu ishodišnog para Adama i Eve. Time je Katolička crkva već davno prije otkrića ikakva traga "pračovjeka" uvažila politipizam i spoznala morfološku varijabilnost ljudsko-

Šaroliki svijet primata

Pokušaji da se odrede začeci "suvremenosti ili moderniteta" s pomoću paleontoloških dokaza, odnosno da se odredi "sapientnost" ili "humanitet" iz zbira bioloških, morfoloških ili genetskih fosilnih dokaza posve su suprotstavljeni u različitim teorijskim školama

ga roda, čime je priznala puno biološko jedinstvo suvremenog *Homo sapiensa*.

Mnogim hereticima bilo je teško prihvati takvo dogmatsko učenje. Godine 1655. pisac djela *Prae-Adamitae* Francuz La Peyrère nastradao je tvrdeći da su potomci Adama samo Židovi. Prosvjetiteljski filozofi 18. stoljeća na pitanje rasne raznolikosti i različitog filogenetskog, odnosno rodoslovnog stupnjevanja, odgovarali su *poligenizmom*. Čitavo 19. stoljeće prirodoslovci su produčavali kako su se različite rase razvijale prema *primitivnim* i *naprednim*. Takva gledišta kulminirala su učenjem njemačkog evolucionista Ernsta Haeckela kako su ljudske rase posebne biološke cjeline, tj. vrste. Svaku ljudsku rasu ili po Haeckelu vrstu obilježava jedinstveni splet morfoloških oznaka, a evolucijski razvoj tih oznaka odredio je njihov različit položaj na rodoslovnom stablu čovjeka. Različiti kulturni razvoj svojstven različitim "primitivnim" i "naprednim" rasama prepostavljao je kako su temeljne odrednice biologije i kulture utemeljene na razini pojedini-

nih rasa, pa onda i vrsta. Haeckel je kao najveći filogenetičar razvio razgranate shematske zemljovide evolucionizma kao nastanka čovječanstva od *urmenscha* do *übermenscha*, a sociolozi su uvjeravali kako se priroda čovjeka može dodatno usmjeravati.

Haeckelov evolucionizam i rasičku podlogu određivanja različitog položaja svjetskih populacija možda najbolje ilustrira mišljenje američkog antropologa C. Coona. On u svojoj knjizi *Postanak rasa* (1962.) drži kako zasebni razvoj rasa dovodi do toga da razne ljudske skupine u različito vrijeme prelaze "prag sapientnosti". Još donedavno se smatralo kako u svrhu što cijelovitije rekonstrukcije filogenetskih odnosa ponajprije treba utvrditi *razlike* među pojedinim stupnjevima humaniteta, a ne *sličnosti* koje bi ukazivale na biološko jedinstvo i isto ishodište srodnih populacija. Taj stav, nažalost, ponegdje možemo naći i danas.

Vrste ili tipovi?

Po jednom od teoretskih modela sagledavanja ljudske prošlosti svaki pokušaj filogenetske

prijelaz iz srednjeg u gornji paleolitik i vrijeme sukcesije neandertalaca suvremenim populacijama može predstavljati biološki sraz i potpuno zatiranje arhaičnih ljudi, te naglu pojavu novog supstrata koji prethodi ljudima današnjicima. Obično se neandertalce u potpunosti identificiralo s kulturom srednjeg paleolitika, a njihove sljednike ljudima gornjeg paleolitika. No, postoje (doduze manjkavi, ali indikativni) dokazi da taj biološki i kulturni slijed ne možemo više posve sigurno smatrati odnosnim i povezanim spletom, već moguće posve izdvojenim i nezavisnim manifestacijama različite dinamike interpopulacijskih odnosa. Na nekim nalazištima, na primjer u špilji Vindjiji u Hrvatskoj, već je pred četvrt stoljeća utvrđeno da postoji nepobitna asocijacija neandertalskoga pračovjeka s kamenim izrađevinama koje odgovaraju prvim kulturnim fazama gornjeg paleolitika. Druga nalazišta i nalazi potvrđeni novim i preciznijim datiranjima ukazuju da je određeni stupanj "modernog" spleta ponašanja i odnosne kulture bio prisutan i kod arhaičnih populacija neandertalskoga čovjeka. Isto tako, čini se pouzdanim kako se neke tehnologije srednjeg paleolitika Bliskog istoka i Južne Afrike (otkud neki "vuku" izvorište naše moderne sapientnosti) mogu povezati uz pojavu modernog sklopa anatomske obilježja na drugim lokacijama. Čini se, stoga, da morfološka, tj. anatomska modernizacija prethodi promjeni kulturnog sklopa suvremenog ponašanja. Taj se proces pouzданo veže za vrijeme gornjeg paleolitika i vrijeme kada (posebice na europskom kontinentu) identificiramo modernitet *Homo sapiensa*.

Iz tih razloga mnogi paleoantropolozi drže da postanak suv-

naci nasega arhaičnoga genetskog supstrata čine dosta upitnim i svakako još preuranjenim.

Postoje posve elaborirani modeli i prognoze kako ćemo i u daleko širim izvaneuropskim prostorima (tamo gdje postoje pretpostavke našeg najstarijeg *moderniteta*) možda konstatirati istu razinu *neandertaloidnog* genetskoga sklopa. Stoga toliko naglašavana odsutnost ikakve sličnosti neandertalske DNK sa suvremenim ljudskim genomom ne podupire model potpunog zatiranja neandertalaca iz našeg rođoslovja, niti pobija model multiregionalnog kontinuiteta i današnji politipizam arhaičnog čovjeka.

Koliko je važno utvrđivanje našeg potpunog taksonomske položaje, odnosa s arhaičnim pračovjekom i pojave nas samih kroz određivanje iskona moderniteta vrste *Homo sapiens*? Odgovor je svakako više značan i uključuje mnoge aspekte. Proučavanje ljudske raznolikosti u geološkoj prošlosti i među ljudima današnjicima svakako je osvijetlilo mnoge evolucijske putove. Oni nepobitno govore o cijelovitosti ljudskoga roda, pa se utvrđivanje *moderniteta* i *suvremenosti* čovječanstva svakako nužno preklapa s promišljanjima o čovjeku *kao jedinstvenoj politipskoj vrsti*. Mnoge taksonomske kategorije kao i određeni biokulturalni entiteti posljedica su esencijalističkog promišljanja svijeta. Takva tumačenja otvaraju nove predodžbe o znatnim razlikama što obilježavaju čovječanstvo. No, kada se esencijalističkim pristupom tumači i varijabilnost prošlosti, onda je to taksonomska razgradnja mogućeg jedinstva, a ne potvrda međuovisnosti svih ljudi svijeta. Naslijedena genetska raznolikost važna je za opstanak ljudske vrste, ali samo uz njezin pun integritet. □

Istina o kanibalizmu

Ostaje mnogo veći izazov utvrditi zašto se pojavio kanibalizam nego ustvrditi da se pojavio

Tim D. White

Može šokirati, izazvati gnušanje i fascinirati u jednakoj mjeri, bilo u pričama o izgladnjelima pionirima ili pričama o preživjelima nakon avionske nesreće koji jedu preminule između sebe ili pak izvještajima o ritualima na Papui Novoj Gvineji. To je materijal za naslove i filmove strave, koji privlači ljude i hipnotizira ih unatoč njihovoј averziji. Kanibalizam je ultimativni tabu za mnoge u zapadnim društvinama – nešto što se povezuje s drugim kulturama, drugim vremenima, drugim mjestima. A ipak je razumijevanje kanibalizma proizašlo iz nekoliko prošlih stoljeća antropoloških istraživanja previše nejasno i manjkavo da bi omogućilo kategorično odbijanje tih postupaka ili njihovo bolje razumijevanje o tome kada, gdje i zašto se događa.

Nova znanstvena dostignuća ipak bacaju svjetlo na istinu o kanibalizmu. Postalo je očito da se kanibalizam mogao naći u mnogim različitim naseljima i među mnogim ljudskim precima mnogo prije pojave metala, prije no što su izgradene egipatske piramide, prije začetaka poljoprivrede, prije erupcije pećinske umjetnosti gornjeg paleolitika. Polomljene i razbacane ljudske kosti, u pojedinim slučajevima na tisuće njih, otkrivene su u prehistoricim selima od američkoj jugoistoka do pacifičkih otoka. Osteolozi i arheolozi koji se bave ovim prastarim pojavama koriste sve sofisticiraniju analitičku opremu i metode. U posljednjih nekoliko godina, rezultati njihovih istraživanja konačno su pružili preciznije dokaze o početku ljudskog

...gastronomski kanibalizam

Unatoč ovim razlikama, međutim, većina antropologa jednostavno izjednačava pojam «kanibalizam» s običnom, kulturnoški potaknutom konzumacijom ljudskog mesa. Takav prehrambeni, gurmanski, osjetilni ili gastronomski kanibalizam, kako ga sve nazivaju, jest pojava kojoj su etnografi posvetili mnogo pažnje. U doba etnografskih istraživanja – koje je trajalo od vremena grčkog povjesničara Herodota oko 400. godine prije Krista do ranog srednjeg vijeka – ljudi su se uobičajeno

telektualne oštchine očekivane kada je riječ o drugim temama. Umjesto toga, izabrala je nekritički pružiti podršku kolektivnoj slici i slabo prorušenim predrasudama zapadne kulture o drugima.»

Iskorištavanje mrtvoga gospodina

Antropolozi koje su Arens i Montagu kritizirali nisu se ograničavali na tumačenje samo suvremenih naroda. Neki su produbili svoje predrasude i mnogo dublje – u arheološke tragove. Interpretacije

Današnja rekonstrukcija na krapinskom nalazištu

jeka – a ipak paleontologija zadržava izvještaj mrtvozornika u petom geološkom razdoblju o ‘neugodnosti’ koja se u međuvremenu izgubila i mirno ga veže uz ČOVJEKA, a onda mu dodaje ono što ukazuje na dokaze KANIBALIZMA. Pitam iskrena čitatelja, ne izgleda li to kao iskorištavanje gospodina koji je mrtav dva milijuna godina... ».

U stoljeću nakon Twainovih primjedbi,

skim selima od američkoj jugoistoku do pacifičkih otoka. Osteolozi i arheolozi koji se bave ovim prastarim pojavama koriste sve sofisticiraniju analitičku opremu i metode. U posljednjih nekoliko godina, rezultati njihovih istraživanja konačno su pružili uvjerljive dokaze prehistorickega kanibalizma.

Vrste kanibalizma i...

Kanibalizam je dugo vremena zaokupljao antropologe i oni su desetljećima pokušavali klasificirati tu pojavu. Neki od njih dijele kanibalizam ovisno o odnosu prema konzumiranom. Tako se endokanibalizam odnosi na konzumaciju pojedinača unutar grupe, egzokanibalizam upućuje na konzumaciju pridošlica a autokanibalizam pokriva sve, od griženja noktiju do mučenjem izazvane samokonzumacije. Štoviše, antropolozi su uveli klasifikaciju koja opisuje pretpostavljene ili utvrđene motive kanibalizma. Kanibalizam preživljavanja potaknut je gladi. Povjesno dokazani slučajevi uključuju stranku Donera – čiji su pripadnici bili zarobljeni u Sierra Nevadi tijekom oštре zime 1846./47. godinu te ljudi zarobljeni u Andama ili na Arktiku bez hrane. Nasuprot tome, ritualni se kanibalizam pojavljuje kada članovi obitelji ili zajednice konzumiraju nekog umrlog člana tijekom pogrebnih obreda da bi naslijedili njihove kvalitete ili u čast sjećanja na njih. Patološki kanibalizam uglavnom je rezerviran za kriminalce koji jedu svoju žrtve ili, mnogo češće, za fikcionalne likove kao što je Hannibal Lecter u filmu *Kad jaganjci utibnu*.

Tim D. White jedan je od ravnatelja Laboratorija za proučavanje ljudske evolucije zoološkog muzeja Vertbrate na Sveučilištu Berkeley. Na Berkleyju predaje na katedri za integrativnu biologiju i član je Nacionalne akademije znanosti. Jedan je od voditelja istraživačkog projekta Middle Awash u Etiopiji. Bavi se ljudskom paleontologijom, paleolitičkom arheologijom i interpretacijom modifikacija kosti u rasponu od prehistoricke arheologije do suvremenih forenzičarskih situacija. ☐

ski, osjetili ih gastronomski kanibalizam, kako ga sve nazivaju, jest pojava kojoj su etnografi posvetili mnogo pažnje. U doba etnografskih istraživanja – koje je trajalo od vremena grčkog povjesničara Herodota oko 400. godine prije Krista do ranog dvadesetog stoljeća – nezapadni svijet i njegove stanovnike pomno su proučavali putnici, misionari, vojno osoblje i antropolozi. Svjedoci govore o gastronomskom ljudskom kanibalizmu na različitim mjestima, od srednje Amerike do pacifičkog otočja i Srednje Afrike.

Takve priče često prate kontroverze. Profesionalni antropolozi sudjelovali su u posljednjih nekoliko navrata takvih kulturnih kontakata – onih koji su započeli u kasnom 19. stoljeću. Kao rezultat toga, mnoga povijesna svjedočanstva kanibalizma, izazivala su sumnju. Godine 1937. antropolog William Arens s njujorškog State Universityja proširio je taj argument revizijom entrografskih zapisa o kanibalizmu u svojoj knjizi *The Man-Eating Myth*. Arens zaključuje da su primjeri pojave kanibalizma među narodima od Asteka preko Maora do Zulu plemena ili lažni ili nedovoljno dokumentirani. Njegova je skeptična tvrdnja s vremenom postala upitna, pa ipak je on uspio identificirati znatan ponor između tih priča i dokaza kanibalizma: «Antropologija nije zadržala uobičajene standarde dokumentacije i in-

terpretacije načina gospodarenja.

Antropolozi koje su Arens i Montagu kritizirali nisu se ograničavali na tumačenje samo suvremenih naroda. Neki su produbili svoje predrasude i mnogo dublje – u arheološke tragove. Interpretacije kanibalizma neizbjegno su slijedile mnoga otkrića prehistorickega ostataka. Arheološki nalazi u Europi i drugdje doveli su do raširenih pretpostavki o kanibalizmu. Prije 1871. godine američki pisac Mark Twain odvagnuo je to pitanje u eseju kasnije objavljenom u *Life as I Find It*: «Hrpa kostiju prvih ljudi i zvijeri pomiješanih zajedno, bez čvrstih dokaza da je čovjek jeo medvjede, a ne da su medvjedi jeli čovjeka».

COVJERA, a onda mu dodaje ono što ukazuje na dokaze KANIBALIZMA. Pitam iskrena čitatelja, ne izgleda li to kao iskoristavanje gospodina koji je mrtav dva milijuna godina... ».

U stoljeću nakon Twainovih primjedbi, arheolozi i antropolozi opisali su hominide *Australopithecus africanus*, *Homo erectus* i *Homo neanderthalensis* kao kanibale. Prema nekim stavovima, ljudska je preistorija u razdoblju od prije tri milijuna godina, pa do nedavno, bila prošarena kanibalizmom.

U ranim osamdesetim godinama našeg stoljeća, pojavila se važna kritička procjena ovih zaključaka. Knjiga arheologa

Najstariji ljudski preci

Lubanja C – najjelovitiji i najpoznatiji nalaz zbirke krapinskog pračovjeka

Lewisa Binforda *Bones: Ancient Men and Modern Myths* dokazuje da su tvrdnje o kanibalizmu ranih hominida bile neutemeljene. Nastavio je rad drugih prehistoričara zaokupljenih sastavom, kontekstom i modifikacijama skupina paleolitičkih kosti. Binford naglašava potrebu izvlačenja točnih zaključaka o načinima poнаšanja u prošlosti na temelju poznavanja prošlosti s pomoću eksperimenta i promatranja u sadašnjosti. Njegov je utjecajni rad spojio skepticizam sa zahtjevom za metodološkom preciznošću u studijama o prehistorickom kanibalizmu.

Rani europski kanibali

Najvažnije paleoantropološko nalazište u Europi nalazi se na sjeveru Španjols-

ske, u podnožju Sierra de Atapuerce. Prehistorijsko naseljavanje špilja u tim planinama ostavilo je mnogobrojna nalazišta, ali je najstarije poznato do danas Gran Dolina, gdje se vrše iskopavanja. Tamo su pronađeni dokazi o postojanju, prije oko 800.000 godina, onoga što bi se moglo pokazati kao nova vrsta ljudskih predaka, *homo antecessor*. Kosti hominida

Špiljsko slikarstvo – prizor iz lova

otkrivene u jednom sloju špiljskog sedimenta, izmiješane su s kamenim orudem i ostacima preistorijske divljači kao što su jelen, bizon i nosorog. Ostatke hominida čine 92 fragmenta kostura šesetero individua. Nose nedvojbene tragove klanja kamenim orudem, uključujući skidanje kože i odvajanje mesa, kao i obrade moždane ovojnica i dugih kostiju zbog moždine. Taj uzorak klanja odgovara onomu na obližnjim životinjskim kostima. Ovo je najstariji dokaz kanibalizma hominida.

O kanibalizmu među mnogo mlađim evropskim neandertalcima – koji su živjeli u razdoblju prije 35.000 i 150.000 godina – raspravlja se od kasnog devetnaestog stoljeća, kada je veliki hrvatski paleoantropolog Dragutin Gorjanović-Kramberger pronašao polomljene, s tragovima noža i razbacane ostatke više od 20 neandertalaca duboko u pijesku krapinskog planinskog skloništa. Nažalost, meke fosilne kosti grubo su izvadene prema današnjim standardima i onda prekrivene tankim slojem sredstva za konzervaciju, koji je skrio dokaze djelovanja kamenim orudem i uvelike otežao analizu ostataka. Neki vjeruju da kosti krapinskog pračovjeka

Špiljsko slikarstvo – prizor iz lova

s ostacima hominida, i oni su bili kanibilizirani. Dva hrvatska lokaliteta razdvaja tisuće generacija, pa ipak analiza upućuje da je kanibalizam prakticiran na oba mesta. A sada je i francuski lokalitet potvrđio tu interpretaciju. Ovi se zaključci temelje na strogim standardima dokaza. Upravo zbog toga, većina paleoantropologa danas se pita «zašto kanibalizam?», a ne «je li to bio kanibalizam?»

Slično tome, novija otkrića mnogo mlađih nalazišta na američkom jugozapadu promijenila su način na koji su antropolozi shvaćali kulturu Anasazija na ovom području. Uzgajivači kukuruza nastavali su regiju Four Corners na američkom jugozapadnu stoljećima, gradeći svoje *pueblo* i spektakularne nastambe u stijenama ostavivši jedno od najbogatijih i najdetaljnijih arheoloških nalazišta na svijetu. Christy G. Turner II. s Arizona State University analizirao je neobičnu grupu slomljениh i spaljenih ostataka ljudskih kostura s nalazišta Anasazija u Arizoni u državama New Mexico i Colorado tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina. Vidio je uzorak koji je upućivao na kanibalizam: lokalitet za lokalitetom s ljudskim kostima i izdajničkim znakovima. Pa ipak malo toga u novijoj povijesti ovega područja i naroda Pueblo upućuje na činjenicu da je kanibalizam bio raširen, a neka su moderna plemena, koja tvrde da potječu od Anasazija, tvrdnje o kanibalizmu među svojim precima smatrali vrlo uznenirujućim.

Tragovi pečenja

Velika većina grobova Anasazija uključujući i ono s krapinskog skloništa, sadržavaju tragove pečenja. To je bio običaj u

osam stotina godina preistorije i desete tisuće kvadratnih kilometara na američkom jugozapadu. Skupina koju sam analizirao prije deset godina s nalazišta Anasazija u kanjonu Mancos u jugozapadnom Coloradu, primjerice, sadržavala je 2106 fragmenata kostiju od najmanje 29 američkih urodenika muškaraca, žene i djece.

Ta je skupina nađena u nastambama od malih *puebla* do velikih gradova i često se datira u vrijeme napuštanja tih istih nastambi. Kosti često pokazuju tragove pečenja prije odvajanja mesa od kostiju. Nalazi također nesumnjivo ukazuju na to da su ljudi vadili mozak i lomili kosti udova zbog moždine nakon odvajanja mišićnog tkiva. A neko od većeg iverja kosti čak pokazuje tragove obrade na krajevima, što je pojava koja se povezuje s kuhanjem u keramičkim posudama. Fragmenti kostiju iz Mancosa otkrivaju promjene koje odgovaraju onima koje su Anasaziji ostavljali nakon obrade divljači kao što su jelen ili ovce s velikim rogovima. Osteološki dokazi jasno pokazuju da je ljudima skidana koža i da su pečeni, mišići su im odrezani, zglobovi odvojeni, duge kosti slomljene na nakovnju kamenim čekićem, meke kosti su zdrobljene, a fragmenti su nađeni u keramičkim posudama. No članci koji iznose rezultate pokazali su kontroverznim. Suprotstavljanje interpretacijama kanibalizma ponkad se činilo motivirano više političkim nego znanstvenim razlozima. Mnogi današnji antropolozi vjeruju da znanstveni dokazi moraju odgovarati društvenim osjetljivostima. Za njih je kanibalizam kulturološki toliko osjetljiv, toliko politički nekorekstan, da jednostavno ne mogu progutati dokaze o njegovu postojanju.

Najčvršći dokaz u prilog ljudskom kanibalizmu na nalazištima Anasazija na američkom jugozapadu objavio je Richard A. Marlar s kolegama s University of Colorado School of Medicine. Iskopane su tri sojenice Anasazija datirane otprilike 1150 godine prije Krista na nalazištu nazvanom Cowboy Wash u blizini Mesa Verde u jugozapadnom Coloradu. Nalazi-

od kosti do knjige postanka

prisutnoga u srčanom i drugim mišićima – na keramičkoj posudi, upućujući na zaključak da je ljudsko meso kuhanо u toj posudi. Nespaljen ljudski, antički izmet otkriven na ognjištu jednoga od napuštenih nastambi također je sadržavao ljudski mioglobin. Tako osteološki, arheološki i biokemijski podaci ukazuju na pojavu kanibalizma u Cowboy Washu. Biokemijski podaci o obradi i konzumaciji ljudskog tkiva nude dodatnu čvrstu potporu za brojna osteološka i arheološka nalazišta širom američkoj jugozapada.

Ostaje mnogo veći izazov utvrditi zašto se pojавio kanibalizam nego ustvrditi da se pojavi. Ljudi obično jedu zato što su gladni, i većina preistorijskih kanibala jednako je tako vjerojatno bila gladna. No razlikovati više od toga – kao što je pitanje je li okus ljudskog mesa bio ugodan ili je li kanibalizam bio način preživljavanja teških vremena ili zadovoljavajući način na koji se moglo riješiti neprijatelja – zahtjeva znanje koje još nije dostupno arheolozima. Čak i slučaju Anasazija, koji su kvalitetno proučavani, nemoguće je odrediti je li kanibalizam bio rezultat gladi, religijskih vjerovanja ili nekog spoja

kosti grubo su izvadene prema današnjim standardima i onda prekrivene tankim slojem sredstva za konzervaciju, koji je skrio dokaze djelovanja kamenim oruđem i uvelike otežao analizu ostataka. Neki vjeruju da kosti krapinskog pračovjeka pokazuju jasne znakove kanibalizma; drugi su pak pripisali uzorke oštećenja na kostima kamenu koje je padalo sa stropa špilje, žvakaju nosoroga ili nekom običaju pokopa neandertalaca. No novije analize krapinskih kostiju, kao i onih iz druge hrvatske špilje, Vindije, u kojoj ima nešto mlađih ostataka neandertalaca i životinja, ukazuju da se kanibalizam praktirao na oba mjesta.

Špilja Moula-Guercy

Posljednjih nekoliko godina, još je jedno nalazište neandertalaca poduprlo tezu po kojoj su neki od ovih hominida prakticirali kanibalizam. Na obalama rijeke Rhone u jugoistočnoj Francuskoj, Alban Defleur s fakulteta Mediterranean u Marseillesu vrši iskopavanja u špilji Moula-Guercy posljednjih devet godina. Neandertalci su ju nastanjivali prije otprilike 100.000 godina. U jednom sloju otkriveni su ostaci najmanje šestero individua, od šest godina do odrasle dobi. Defleurova minuciozna iskopavanja i standardi konzervacije pružili su podatke u svakom pogledu jednak suvremenim forenzičnim ispitivanjima mesta zločina. Svaki fragment faune i kosti neandertalca, svaki makrobotanički trag, svaka kamera alatka precizno su nacrtani u tri dimenzije. Taj trud omogućio je shvaćanje položaja kostiju razbacanih oko ognjišta koje je bilo hladno tisuću stoljeća.

Mikroskopska analiza fragmenata kosti neandertalaca i biljnih ostataka navode na isti zaključak do kojega su došli arheolozi u starijem nalazištu Gran Dolina: kanibalizam su prakticirali neki prehistorijski Europljani. No odrediti koliko su ga često prakticirali i u kojim prilikama mnogo je veći izazov. Ipak, učestalost kanibalizma je zapanjujuća. Poznato nam je samo jedno vrlo rano europsko nalazište

potječe od Anasazija, tvrdnje o kanibalizmu među svojim precima smatrali vrlo uznemirujućim.

Tragovi pečenja

Velika većina grobova Anasazija uključuje cijeli, složeni kostur često praćen ukrasnim keramičkim posudama koje su bile omiljene među lovcima ovoga područja. No kako je Turner zapazio, nekoliko desetaka grobova sadržavalo je fragmentirane, često i s tragovima gorenja, ljudske ostatke, i počeo se pojavljivati veći uzorak. Tijekom prošla tri desetljeća ukupan broj primjeraka ljudskih kostiju s ovih nalazišta popeo se na desetke tisuća, predstavljajući desetke individua tijekom

američkom jugozapadu objavio je Richard A. Marlar s kolegama s University of Colorado School of Medicine. Iskopane su tri sojenice Anasazija datirane otprilike 1150 godine prije Krista na nalazištu nazvanom Cowboy Wash u blizini Mesa Verde u jugozapadnom Coloradu. Nađen je isti uzorak uočen na drugim lokalitetima kao što je Mancos: odvojene, polomljene, razbacane ljudske kosti u nepogrebnom kontekstu. Odlično očuvani, pažljivo iskopani i promišljeno analizirani, pružili su kemijsku dimenziju analize i, konačno, izravan dokaz ljudskog kanibalizma.

Marlar i njegovi suradnici otkrili su i ostatke ljudskog mioglobina – proteina

način na koji se moglo riješiti neprijatelja – zahtijeva znanje koje još nije dostupno arheolozima. Čak i slučaju Anasazija, koji su kvalitetno proučavani, nemoguće je odrediti je li kanibalizam bio rezultat gladi, religijskih vjerovanja ili nekog spoja ovih i nekih drugih faktora. Međutim, ono što postaje jasno s pomoću sve preciznije znanosti o arheologiji jest činjenica da je kanibalizam dio naše kolektivne prošlosti. □

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

* Iz *Scientific Americana*, vol. 265, broj 2 (kolovoz 2001.)

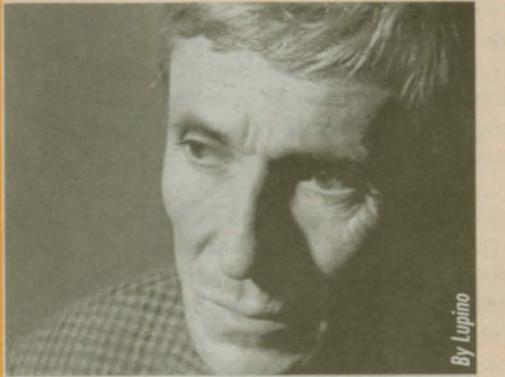
U što su vjerovali naši preci?

ni fundus i uzorak pogodan za razlike znanstvene pristupe i istraživanja. Veličina i varijabilnost uzorka, potom dobro utvrđeni kronološki slijed i mnogi drugi popratni nalazi (paleontološki i arheološki ostaci raznih životinjskih kostiju i ljudskih izradevina) izuzetan su materijal za suvremene opservacije, korelaciju i provjeru drugih paleoantropoloških nalaza. Nove tehnologije omogućuju nam i nove uvide u fosilni materijal. U Zagrebu su bili ili nam stalno dolaze znamenita imena svjetske znanosti, kao i njihovi studenti, koji proučavaju evolucijske staze čovječanstva. Mnoge televizijske kuće ili drugi deseminatori popularno-znanstvenih informacija ovdje kompletiraju svoje dokumentarce ili slikovite reportaže o pretpovijesti ljudskoga roda.

Kako su izgledali neandertalci iz Krapine?

– To je pitanje koje mi se najčešće upu-

By Lupino

Jakov Radović rođen je 1946. godine u Kostanju. Završio je studij geološko-paleontološke struke na Geološkom odjelu Prirodoslovno matematičkog fakulteta u Zagrebu. Godine 1980. počinje raditi kao kustos za zbirke fosilnih kralješnjaka i krapinskog pleistocena u Geološko-paleontološkom muzeju u Zagrebu. Surađivaо je i aktivno surađuje na brojnim znanstvenim projektima iz paleontologije, s posebnim naglaskom na popularizaciju znanosti.

Do sada je samostalno ili u koautorstvu objavio tri monografije, više od dvadesetak znanstvenih rada u Hrvatskoj i inozemstvu. Kao tekstopisac, scenarist ili koscenarist surađivaо je u izradi mnogih televizijskih i radio emisija u zemlji i inozemstvu. Žal poslen je kao muzejski savjetnik u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju u Zagrebu. □

Rekonstrukcija najranijih hominida

ćuje i olaki odgovor na njega mnogima može biti nejasan ili nepotpun. Ali, ako vas i vaše dijete pita kako je izgledala njegova prabaka, a vi nemate njezinu sliku, sjetit ćete se mnogih majčinih priopovijesti, pa ćete mlađima predočiti čitavu prošlost svoje obitelji. No kada znanost raspolaze samo okaminama i krhotinama prošlosti, rekonstrukcija i prispedočba čovjeka geološke prošlosti temelji se na zamršenom postupku iščitavanja njegove morfologije ili arheologije. To iščitavanje temelji se na znanstvenim polazištima ili paradigmama koje nam određuju pristup priopovijesti. Otkriti pračovjek u darvinističko vrijeme vulgarnog evolucionizma Ernsta Haeckela bilo je otkriti "missing link": *Pithecanthropus erectus*. Kad se utvrdilo da anatomija netom otkrivenih neandertalnih dijelova kostura po Njemačkoj ipak ne otkriva izgled "patoloških stvorenja" i bolescu preoblikovanih ljudi, "pračovjak" je morfološki trebao biti polučovjak ili polumajmun! Nažalost, neki i danas u čovjeku vide samo "golog polumajmuna".

Nesiguran taksonomski položaj

Prve rekonstrukcije neandertalnog pračovjeka bile su rekonstrukcije poluupravne životinje za koju ni danas, po otkriću mnogih fosilnih hominida, ne bi mogli odrediti taksonomski položaj. Po otkriću pračovjeka u Krapini i definitivne spoznaje kako je postojao "prepotopni čovjak", praljudi se ipak prikazuju kao poludivlja stvorenja "tupavoga" životinjskog izgleda. Neandertalski čovjak, ili ako želite pračovjak, svakako nije izgledao kao ljudi današnjice. Bio je niži ras-

tom, robustnije muskulature, malo iskošenim čelom i jače nadsvodenim nadočnim lukovima. Ali, kada biste kojim čudom vremeplova pračovjeka otkrili odjevena u suvremenu odjeću i našli se s njime u nekom prenatrpanom podzemljaku euronskoga velegrada, teško da bi svojom pojmom privlačio pozornost ostalih putnika.

Kako su preživljavali: strvinarenjem, ljudožderstvom?

– Neandertalski pračovjak je čovjak srednjeg paleolitika, najšire rečeno, čovjak s kraja starijeg kamenog doba. Čitav paleolitik (koji traje, danas znademo, više od dva milijuna godina), je kulturno razdoblje lovaca i nomada. Oni su možda ispočetka i strvinarili, ali već u razdoblju australopitecina postali su veoma uspješni lovci i skupljači raznovrsnih plodina. Lov je svakako odredio mnoge značajke ljudskog ponašanja, ali i pridonio hominizaciji najstarijih ljudskih predaka. Prikupljanje i pribavljanje hrane određuje život nomada i lovaca. No arheologija pretpovijesti i paleontologija već su davnio utvrdile kako je već davnio u prošlosti nastala i podjela na različita zanimanja. Dok su jedni lovili, drugi su svakako čuvali zaklonište i vodili brigu o potomstvu. Neki su bili umješniji u izradi kamenih alatki, a neki su svoja iskustva mogli lakše prenositi drugima. Sigurno je tu bilo dokolice, igre, ali i surova načina preživljavanja i borbe za opstanak.

Kanibalizam

Ljudožderstvo je poznato i u povijesnim vremenima čovjeka. Pračovjak je vjerojatno mogao biti i kanibal, ali još su

Netko je o njima itekako skrio. Povijest ljudske agresije začinje se počecima ljudskog roda, ali u prehumanom razvoju čovjeka nastaju i mnoga temeljna obilježja ljudskosti i skrbi za druge.

Kako objašnjavate to da ljudi srednjeg paleolitika kojima "krapinci" pripadaju nisu ostavili nikakve prepoznatljive slike?

– Umjetnost je bitna odrednica zamršenoga ljudskog ponašanja. Ona proistječe iz apstrakcije i čitava kognitivnog spleta i naravi čovjeka. U evolucijskom razvoju ljudske vrste ona se pojavljuje razmjerno veoma kasno, tek u razdoblju gornjeg paleolitika (možda pred tridesetak ili koju tisuću godina više). No pitamo se jesu li prvi slikovni prikazi ili prve sitne antropomorfne ili zoomorfne figurice materializirani i fosilizirani dokazi pojave umjetnosti? U svijetu neandertalskoga pračovjeka ne možemo razaznati umjetnost, ali je pitanje kako možemo eliminirati njegove sposobnosti apstraktnog promišljanja. Je li imao kalendar, je li u prirodi razaznavao godišnja doba i kako je u skrovištu čekao nova krda nosoroga? Znamo da su ponegdje neandertalci pokapali svoje mrtve, ali ne znamo što su pri tom promišljali. Jedno je priroda fosilnih dokaza, a drugo je mogući proces fosilizacije, otkrića i iščitavanja paleontoloških nalaza.

Jesu li imali religiju i kakva je ona optičike bila?

– Religija je religija zato što duhovnost ne možemo materijalizirati. U egzaktnoj znanosti gdje se traže materijalni dokazi za religiju, manifestacije zamršenog ljudskog ponašanja čovjeka geološke prošlosti za mnoge su tek pusta špekulacija. Osobno vjerujem da je klica duhovnosti začeta pri samim počecima hominizacije ljudskog roda i da je ona bitno obilježje ljudskosti. Nama Evropljanima su i neke današnje religije ili religijske manifestacije neshvatljive, ali teško je ne prepostaviti moguću religioznost pračovjeka.

Genom čovječanstva

Jesu li se neandertalci miješali sa suvremenijim oblicima Homo sapiens?

– Mislim da nam i najnoviji genetski

rezultati istraživanja arhaičnih svojstava neandertalske DNK ne pružaju pouzdane dokaze za tvrdnju kako neandertalce treba otkloniti iz našeg rodoslovnog stabla. Ako smo tek upoznati s današnjim ljudskim *genom*, još ne znamo kakav je bio cjelokupni genom čovječanstva prije trideset ili četrdeset tisuća godina. Mutacije, selekcija, i različiti genetski tokovi svakako su se zbivali u tom dugom vremenu. Razaznati sićušni fragmenti mitohondrijske DNK neandertalaca kazuju nam kako su oni bili malo drukčijega genetskog sklopa od nas, ali to nam već odavno potvrđiva i morfologija pračovjeka.

Upitno je da je to dovoljno da bismo neandertalce razvrstali u drugu biološku vrstu. S znatiželjom očekujemo utvrđivanje DNK s nekog arhaičnog fosila koji nepobitno morfološki pripada *Homo sapiens*. Nijedan paleontolog neće ustvrditi kako su se sve populacije neandertalskog pračovjeka razvile u ljude današnjice. Opstanak neke skupine ovisi o nizu bioloških i kulturnih sastojnica života, ali prema mom sudu, još nikako ne možemo eliminirati neandertalce kao naše moguće pretke.

Je li moguće da nam je neka daleka "prabaka" bila crna Afrikanka?

— Apsolutno je moguće! Svi mi u određenoj mjeri nasljeđujemo dio genetskog sklopa naših najstarijih predaka s afričkog kontinenta, ali i dobar dio bioloških svojstava naših životinjskih srodnika. Crna "Eva", pramajka svih ljudi ipak je fikcija znanstvenog folklora, još jedan prepostavljeni *missing link* prošlosti. U prošlosti je bilo puno Eva i Adama, u različitim vremenima i prostorima. Genetski sklop čovječanstva su mnogi tokovi i rijeke stalnih migracija. Vjerujem da je jedinstvo tog sklopa začeto već davno, ali i da smo mi tek kapljica o oceanu svjetskog pučanstva.

Gorjanović-Kramberger

Fosilne nalaze krapinskoga pračovjeka otkrio je Dragutin Gorjanović-Kramberger o čemu ste svojedobno objavili monografiju. Koja je bila njegova uloga u paleontologiji i što mislite o njegovom današnjem znanstvenom vrednovanju?

Dragutin Gorjanović-Kramberger je

kom zagrebačkih bolnica izraditi računalne tomografske analize cjelokupnog osteološkog materijala, ponovno prostudirati paleontološke i arheološke podatke... No, radeći u muzeju dragi mi je kada mogu stručno i kvalificirano determinirati nove i značajne pronalaske fosila. Istraživao sam fosilne ribe stare stotinjak milijuna godina, a nedavno sam bio posebno sretan jer sam s kolegama otkrio najstarije europske fosilne praslonove. Znanstvena interpretacija tih izuzetnih nalaza dio je moje svakodnevne preokupacije.

Ne bježim od prezentacije našega bogatog fundusa. Osmislio sam mnoge muzejske izložbe na temu evolucije čovjeka, sa suradnicima radio izložbe o stariim geološkim kartama, priredio nekoliko likovnih izložbi kad su me motivi umjetnika asocirali na pretpovjesno slikarstvo... Dosta vremena i veliku energiju potrošio sam u osmišljavanju i novog Muzeja neandertalaca u Krapini, i veselim se njegovoj realizaciji.

Tethys more

Hrvatska paleontologija je na različite načine uključena u svjetska zbivanja. Možda će vam biti zanimljivo saznanje kako je ovo ozemlje tijekom duge geološke prošlosti pripadalo jednom velikom plitkomorskom prostranstvu unutar Tethys mora, pa otud tu postoje mnogi fosilni tragovi onodobnog života. Ovaj prostor bio je zanimljiv tijekom tercijara i kvartara i tu su postojale posve specifične manifestacije života. Rutinske konstatacije i evidentiranje sporednih znanstvenih "dokaza" bez prave interpretacije teško imaju odjeka u svjetskoj znanosti. No

Rekonstrukcija prizora iz lova

U prošlosti je bilo puno Eva i Adama, u različitim vremenima i prostorima. Genetski sklop čovječanstva su mnogi tokovi i rijeke stalnih migracija

Gorjanović-Kramberger

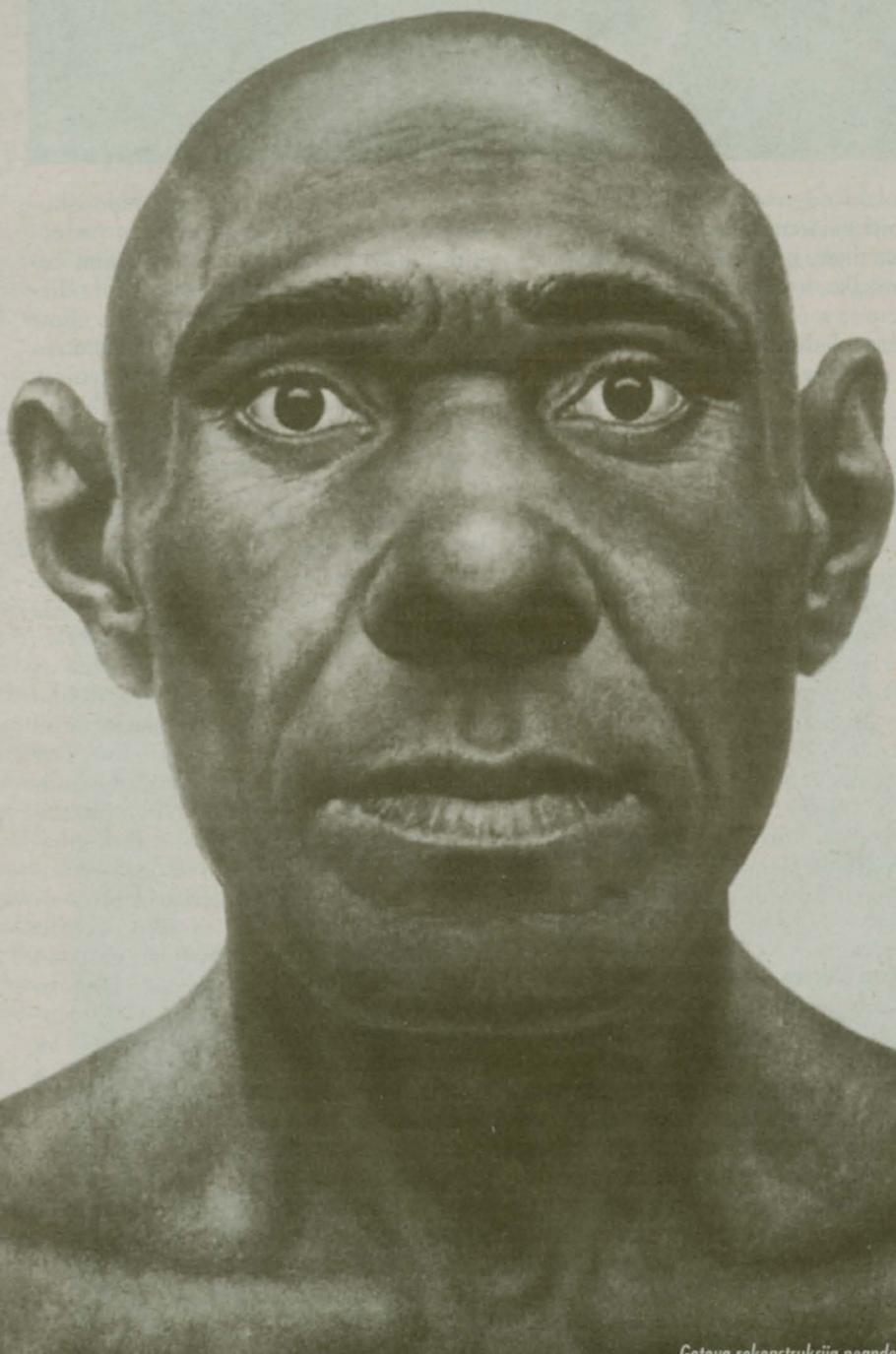
Fosilne nalaze krapinskoga pračovjeka otkrio je Dragutin Gorjanović-Kramberger o čemu ste svojedobno objavili monografiju. Koja je bila njegova uloga u paleontologiji i što mislite o njegovom danšnjem znanstvenom vrednovanju?

– Dragutin Gorjanović-Kramberger mi je uvijek bio inspiracija. Nekako sam kao muzealac zadužen za njegovu baštinu, muzejske zbirke i intelektualno nasljeđe. Tu monografiju objavio sam davno, i danas bih je znatno nadopunio i proširio. Mada je Gorjanović-Kramberger zasluzio brojna priznanja i stekao neporecivi ugled još za života u Zagrebu, čini mi se da sam tom knjigom znatno pridonio da njegov opus bude znatnije uvršten u danas dominirajuću "anglosaksonsку" literaturu. Moja knjiga o Gorjanoviću često je navođena kao izvor dodatnih informacija o tom velikaru hrvatske znanosti. Mnoga Gorjanovićeve promišljanja sam reinterpretirao u svjetlu naših današnjih spoznaja i teoretskih postavki, pa su mnogi uvidjeli kako je on i danas uveliko aktualan te ga drže utemeljiteljem suvremene paleoantropologije.

Veći dio karijere posvetili ste proučavanju i prezentaciji krapinske muzejske zbirke. Posljednjih godina pokrenuli ste mnoge projekte vezane za taj fundus. Kako i koliko je danas hrvatska paleontologija uključena u svjetska zbivanja?

– Kao muzealac ne mogu se prikloniti samo uskom, posve specijalističkom proučavanju dalekih fenomena iz povijesti života, već nužno moram pratiti dostignuća svjetske znanosti. Danas mi je, preko kruga kolega i prijatelja po svijetu to lakše nego nekad. Nove tehnologije omogućavaju nam razvijanje novih znanstvenih i muzejskih projekata, što se sve skupa može najbolje sintetizirati kroz muzejsku eksponiciju. Spomenut ću kako sam sa stranim stručnjacima reinventirao, često i redeterminirao krapinski fundus, objavio nove kataloge zbirke, a onda inicirao nova radiološka proučavanja. Mislio sam, ako je Gorjanović-Kramberger prvi pomocu rendgenskih zraka proučavao fosilnog čovjeka mogu i ja, zajedno sa specijalistima, objaviti cijeloviti radiografski atlas štitne zbirke. Danas već kapiamo s tehni-

vremenima i prostorima. Genetski sklop čovječanstva su mnogi tokovi i rijeke stalnih migracija

Gotova rekonstrukcija neandertalca

Proces izrade rekonstrukcije

onaj koji dobro poznaje svoju struku zna to svijetu i objaviti i biti znanstveno relevantan.

U ozračju nimalo sklonom znanosti kojim smo okruženi, kako uspijivate ravнопravno surađivati s najvećim svjetskim paleontolozima i paleoantropoložima?

– Vrlo jednostavno! Iskustvo me već uči razlikovati važno od nevažnog. Kod svjetskih znanstvenika koji su uvijek otvoreni za upite i dijalog morate pokazati kompetentno poznavanje materije, a nije sramota pitati za razjašnjenje onoga što ne razumijete. Morate biti vjerodostojni i široki pri pružanju relevantnih informacija koje znate, a onda je moguć intelektualni i znanstveni reciprocitet. Relevantnu literaturu već dobivam u rukopisu, ali nikad nisam zlorabio povjerljivost informacija ili tražio suautorstvo u djelu kojem nisam nešto doprinio.

Kao muzejskom kustosu zaštita i briga o čuvanju fundusa bila mi je uvijek primarni zadatak, pa neki u svijetu "nevoljko" prihvaćaju odbijanje naše "suradnje" ili ustupanje nekoliko miligrama dragocjenog uzorka koji bi završio u eksperimentalnim kemijskim retortama. Ne mogu dopustiti da netko diletantski pristupa obradi ili prezentaciji dragocjene hrvatske baštine. U tom pogledu oštro sam se zamjerio jednom našem ministru, ali i ponекom svjetskom autoritetu.

Raspjevani neandertalci

Postanak čovjeka vječna je inspiracija umjetnika. Alfi Kabiljo je još 1994. počeo "skladati" svoj novi musical na tu tematiku, ali je smrt Milana Grgića poremetila njegove planove. Kabiljo se zanimalo za literaturu o neandertalcima i "krapincima", a neko vrijeme je nagovarao mog prijatelja i mene da napišemo libreto. Kazalište i "musical" ipak nisu kulturno-medijski kojem smo vični, i bili smo sretni kad se Lada Kaštelan primila tog posla. Mislim da su Lada i Alfi proniknuli u svijet neandertalskog pračovjeka kao i u svijet onih koji te prljude otkrivaju i svijetu tumače, pa sam Ladi tek malo pomogao u znanstvenoj podlozi libreta. Brzo je shvatila da u istraživanju našeg mentalnog sklopa ima puno biologije pračovjeka, pa je u kazališnu igru uvela Freuda i njegovu psihanalizu, kao i mnoge paleontologe koji rješavaju zagonetku našeg postanka. Kako ne bi još otkrili sadržaj izvrasnog libreta Lade Kaštelan recimo da se prazvedba novoga Kabiljova musicala u scenografiji i kostimografiji Zlatka Boureka i režiji Krešimira Dolenčića očekuje u svibnju ove godine u kazalištu Komedija. □

veo je do "figa u džepu". Duh kolektivizacije i kolektiviteta pluta nad našim vodama, pa ako pojedine izdvojene hridi strže kao orientirni naše plovidbe mnogi misle da ih treba nivelerati i spustiti pod vodu. A mnogim birokratskim glavama važno je da se ne "talasa". Rođen sam u kraju gdje pušu bura i jugo i mislim da povremeni jači vjetrovi donose bistri vidokrug, svježinu i zdravo ozračje.

Kakva je vaša vizija muzeja budućnosti, možda i Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja, i njegove uloge u društvu?

– Mnogi su danas spremni ustvrditi kako su muzeji konzervativne institucije, učmala pod talogom i hladovinom prošlosti. Drugi "muzeolozi" pod dojmom informatičke revolucije razvijaju doktrinu kako su nam budućnost "virtualni muzeji". Osobno mislim da suvremeni muzej mora biti kulturna institucija kojoj će značajke njezina fundusa određivati okvirne djelatnosti. Kohezijska snaga muzeja upravo je u tom fundusu i muzejskoj javnoj eksponciji predmeta.

Budućnost muzeja

U svijetu je mujejska djelatnost u ekspanziji, jer ljudi hrle prema doživljaju i susretu s ozračjem i realitetom stvarnog mujejskog predmeta. Virtualni muzej može biti medij deseminacije znanja, ali on je patvorina koja se brzo odloži u stranu kao lako štivo ili dnevna novina. Vjerujem u budućnost muzeja, jer onaj tko ne vjeruje u budućnost ne zaslužuje biti ni u sadašnjosti.

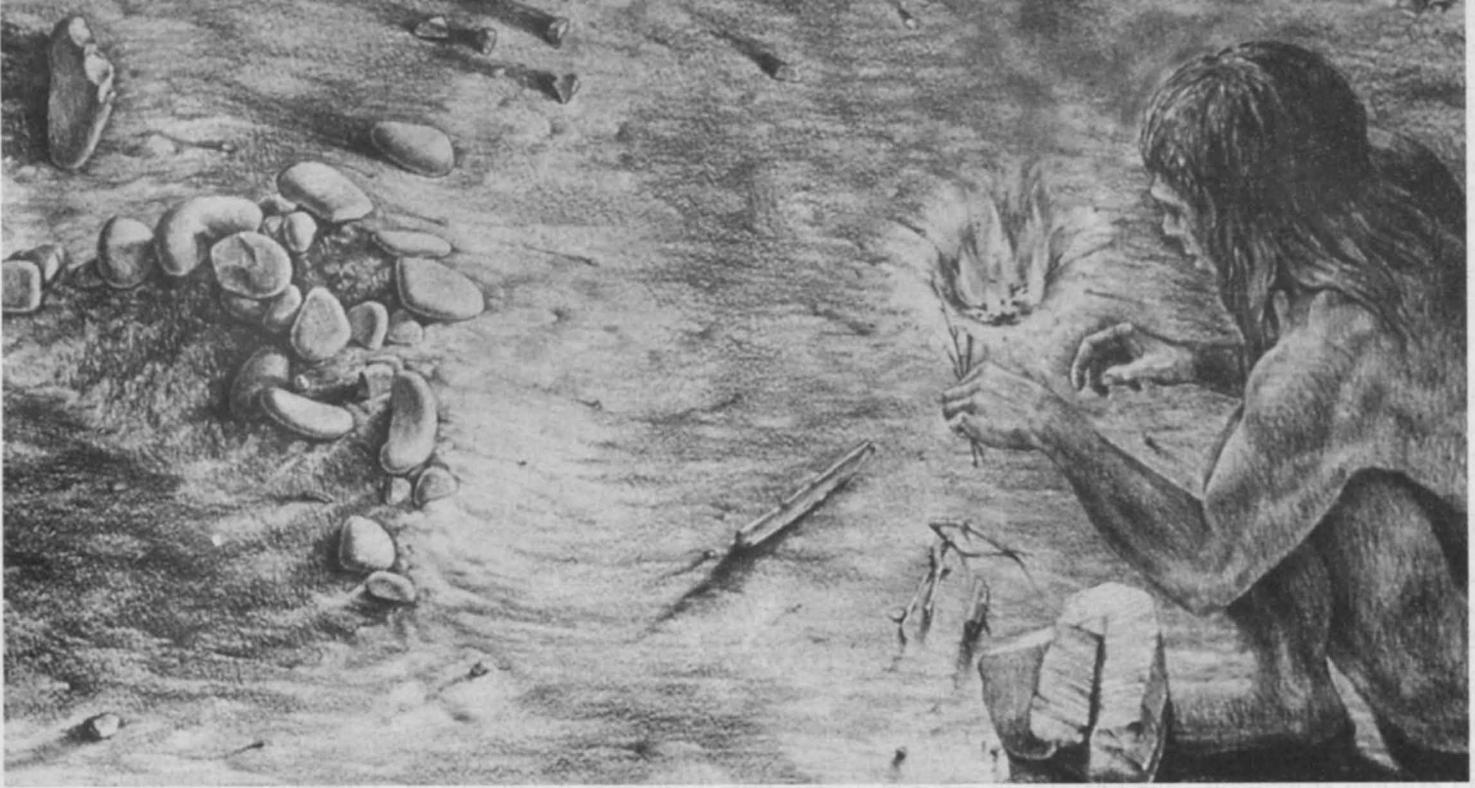
Današnje stanje Hrvatskoga prirodos-

od kosti do knjige postanka

nanciraju različita ministarstva, Grad Zagreb, različite eko-udruge, pa i pojedini sponzori. U prividno razgranatoj djelatnosti zaboravljena je institucija muzeja, pa ne čudi da je muzej u sramotnom stanju.

Prije više od 130 godina zagrebačke vlasti su smatrале како старија зграда "Amedеова театра" у Горњем граду не одговара потребама природословног музеја, па се већ онда промишљало о новом музејском објекту. Више од стотинак година је дошло до стварања да су ту кустоси, техничари и инијативници сабили простор музеја у уске коридore музејског постava. Очије је да такав музеј овдје не може опстати. Што направити с нјим? Имамо ли визију за будућност? Mislim da je vrijeme za radikalne promjene! No, tu nam mnogi trebaju pomoći: političari, kulturni i znanstveni djelatnici, a onda i novo kvalificirano ravnateljstvo koje definitivno stanje naše institucije mora hitno redefinirati i rekonstruirati. □

Intelektualna znatitelja

Osim znanstvenog rada kojim se bavite, mnogo energije posvećujete muzejskim projektima, odnosno prezentaciji i popularizaciji prirodoslovne baštine i prirodoslovnih znanstvenih disciplina. Koja je razlika između rada na ta dva područja?

– Zapravo nema razlike između znanstvenog i muzejskog rada. Uvijek vas mora voditi intelektualna znatitelja, a i u jednom i u drugom morate biti temeljiti. Muzejski rad je možda složeniji jer morate djelovati u širem kulturnoškom ozračju, što je ponkad teško, pa i neizvedivo. O znanstvenoj popularizaciji prirodoslovne baštine najviše su me naučili posjetitelji muzeja i nekadašnja brojna vodstva kroz muzejski postav. Da biste postavili dobru izložbu, morate biti dobar stručnjak. Iz kulturnoškog ozračja i razine tzv. općeg znanja morate u prezentaciji teme imati osjećaj mjere i znati procijeniti one kome je izložba namijenjena. Morate biti dobar muzealac: poznavati sve strane svog fundusa i moguće načine ekspozicije. Ako sami nemate

dara morate imati likovnog suradnika, ali i dobronamjernoga kritičara...

U svom radu stalno ste u kontaktu sa čitavim svijetom, a pojedini projekti koje radite uklapaju se u svjetske muzejske trendove. Kako ocjenjujete rad svojih hrvatskih kolega?

– U Hrvatskoj imamo izrazito dobro osmišljenih i izvrsnih projekata i čini mi se da često izostaje prava stručna valorizacija i poticaj onog najboljeg i najkreativnijeg. Često se razmjerno oskudna finansijska sredstva rasipaju na beznačajne projekte da bi pojedini činovnici "stručnih službi" zadovoljili što širi krug zainteresiranih. U institucionaliziranoj kulturi i znanosti i mediokriteti će, jednom uposleni, lako sastaviti godišnje izvješće "nadležnim". U hrvatskoj znanosti i kulturi nedostaje meritornih recenzentskih zahvata. Svojedobno mi je kolega i dobar stručnjak ispričao kako je prestao dobivati recenzentske zadatke kada je počeo pisati negativne prosudbe nesuvišlih projekata. Oportunizam i "druže, snadi se" do-

lovnog muzeja je očajno. Zbog mnogo razloga, pa čak i sanitarnih, treba ga hitno zatvoriti jer je postao ruglo grada i države. Muzej je formalno nastao tek nedavno, sredinom osamdesetih, integriranjem triju dotadašnjih zagrebačkih prirodoslovnih muzeja i zbirki proizašlih još iz Narodnog muzeja u Zagrebu. Tada je izrađen koncept jedinstvenog prirodoslovnog muzeja koji je nužan svakoj metropoli. Nažalost, taj koncept ni nakon dva desetljeća nije realiziran. Krivi smo svi mi koji tu kao muzealci djelujemo, a poglavito je krivo ravnateljstvo Muzeja. Za stanje možemo prozvati i mnoge "stručnjake" koji ignorantski zanemaruju sramotno stanje objekta, a počesto i djelatnost koja je daleko od srži djelovanja suvremene muzejske institucije. Prividno iza kulise Muzeja vrve brojni "muzejski projekti" pojedinih kustosa i inih djelatnika, gdje izostaje bilo kakva medusobna koordinacija, subordinacija i informacija. Institucija stručnog kolegija davno je zamrla, pa ravnateljstvo promiče "znanstvene projekte" koje fi-

rutno stanje naše institucije mora hitno redefinirati i rekonstruirati. □

Kako smo nastali?

Najvažnija otkrića suvremene paleontologije, ili paleoantropologije: njezine uže grane koja se bavi izučavanjem postanka čovjeka, je spoznaja da je ljudski rod začet u dalekoj geološkoj prošlosti. Hominizacija ljudskih predaka svakako je stara nekoliko milijuna godina. *Australopithecinae* su kronološki i zemljopisno veoma raznolika skupina najstarijih ljudskih predaka iz Afrike, gdje se pred četiri ili pet milijuna godina nazire biološki zasebno ljudsko rođoslovje. Potom, pred dva do tri milijuna godina iz geoloških slojeva možemo isčitati tragove rudimentarnog i protohominidnog kulturnoga ponašanje nekih *australopiteku*, tako da pred više od dva milijuna godina u fosilnim podacima možemo prispopodbiti i prve izravni pretke našeg roda *homo*. Ne-pobitno je da se tada začinje kulturna akceleracija koja određuje evoluciju i opstanak prilično raznovrsnog biološkog supstrata naših dalekih afričkih predaka. Pred više od milijun i nekoliko stotina tisuća godina neke skupine afričkih hominida migriraju u Aziju i Europe, pa se tijekom vremena razvija, razgradije ili nadograduje još raznovrsnija biološka, ali i kulturna osnova naših predaka i naše arhaične vrste. Čovjek je već davno postao neobično adaptivno-kulturno stvorene, a onda i biološki gledano veoma raznolika i razgranata politipska vrsta. Skoro vječne migracije, pa onda biološke i kulturne adaptacije, uz zamršene evolucijske procese mijene dovest će pred koji stotinjak tisuća godina do pojave neandertalskih praljudi, a tek pred nekoliko desetaka tisuća godina i do postanka ljudi današnjice. □

Preslik ljudskog mozga - muzej u nastajanju

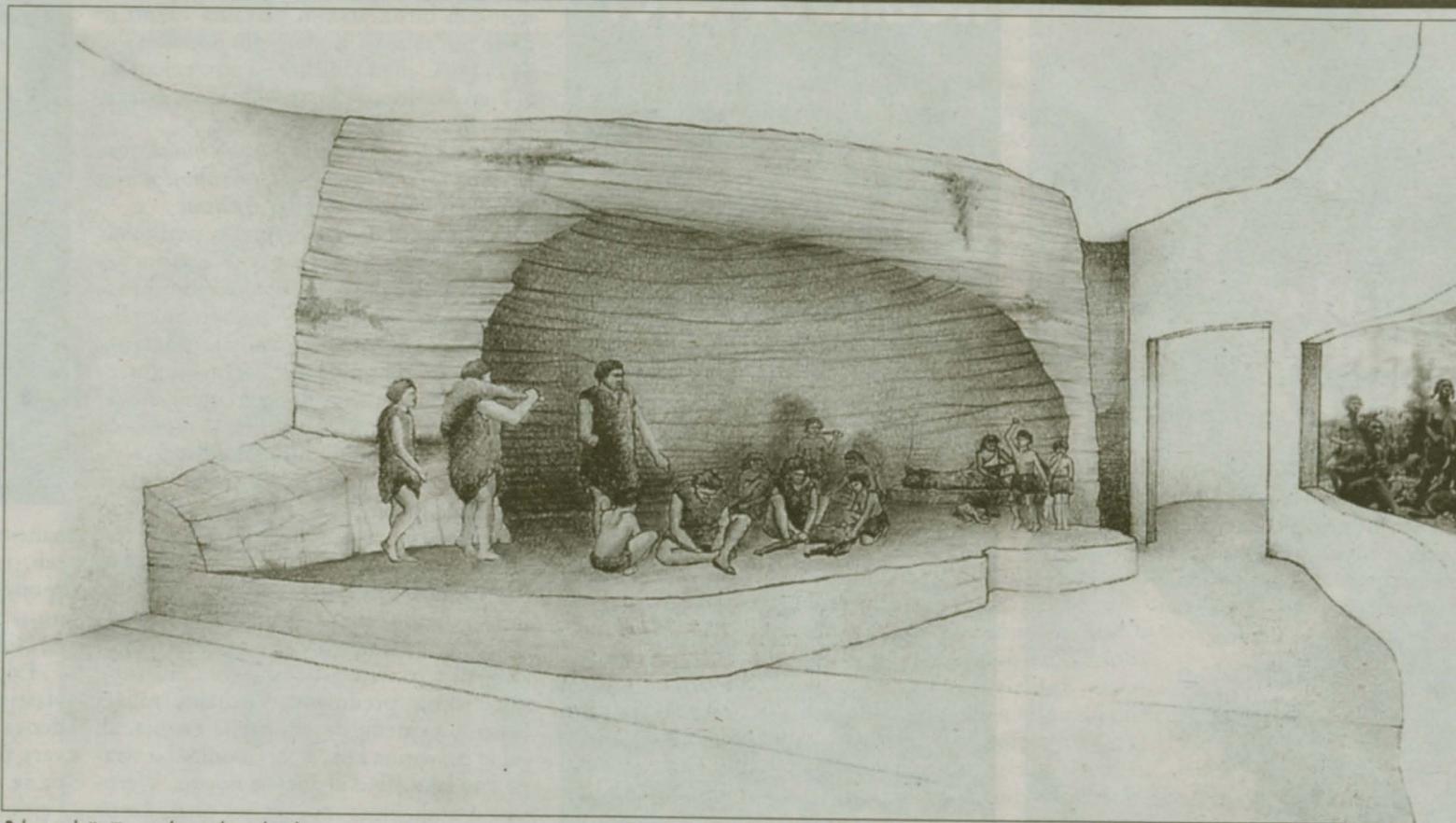
Volumen, proporcije i pročelje građevine proizišli su iz analize vjerojatnog izgleda urušene krapinske polušpilje (abria) i drugih sačuvanih staništa iz doba neandertalaca

Željko Kovačić

Posjetiti mjesto nekog značajnog događaja, boraviti u prostoru u kojem se rodila, živjela ili umrla neka povijesna osoba ili običi značajne gradevine neke kulture i razdoblja ciljevi su sanja i putovanja mnogih ljudi. Ta *in situ* mjesta kao da su zadržala zračenja proteklih zbivanja i osoba. Energija je ostala u predmetima, namještaju, ambijentu. Ali i kad nema materijalnih tragova ljudi i događaja energija isijava iz zemlje i praznih, urušenih zidova. Biti u prostoru ili tek na mjestu gdje se nekad nalazio ima gotovo istu mističnu snagu.

Lokaliteti nude inspiraciju koja pomaže lakšem razumijevanju osjećaja i postupaka nekadašnjih stonika. Prema takvim mjestima treba biti pažljiv i čuvati ih. Nije potrebno graditi spomenike – treba samo osmisliti postojeće mjesto za lakšu recepciju prošlosti.

Kolijevka čovječanstva

Rekonstrukcija života u krapinskoj polušpilji

ze vjerojatnog izgleda urušene krapinske polušpilje (abria) i drugih sačuvanih staništa iz doba neandertalaca. Osnovna karakteristika svih staništa je najčešće jednoprostorna "dvorana" prirodno izdubljena u gotovo vertikalnoj stijeni. Pročelja su potpuno ogoljena i bez ikakva raslinja, kao kontrast najčešće ozelenjenoj okolini ("maketu" krapinske polušpilje možemo vidjeti i da-

posjetilac prolazi, postajući "stavnikom" špilje, koji iz njezine pozadine sve promatra u polusvjetlu.

Pod ulaznog hala je u blagom usponu. To prostoru daje određen pomak, povećava važnost onoga prema čemu se penjemo i ujedno omogućuje bolje gledanje projekcija.

Oko ulaznog hala obavijene su izložbene dvorane koje se

Vanjsko pročelje je interpretacija polušpilje u modernim materijalima betonu i staklu. U počecima modernog korištenja betona na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće taj materijal često se nazivao «umjetni kamen», zbog tadašnje inženjerske interpretacije sile

ba samo osmislioti postojeće mjeso-
to za lakšu recepciju prošlosti.

Kolijevka čovječanstva

Iako nema gotovo nikakvih tragova staništa krapinskih neandertalaca na Hušnjakovu, preos-tala polušpilja je sveto mjesto razvoja ljudske vrste i magnet za do-lazak mnogima. U želji sačuvanja aure postojećeg lokaliteta nismo željeli graditi novi muzej u njego-vu vidokrugu. Tražeći pogodnu lokaciju, u neposrednoj blizini pronašli smo udolinu sa potoči-ćem na kojem se vjerojatno hla-dio i tažio žed i sâm krapinjak.

Nova muzejska zgrada pos-tavljena je s druge strane brda na kojem se nalazi lokalitet i koje postaje svojevrsno Alisino ogledalo s dvije različite slike pradav-ne prošlosti. Odraze u ogledalu namjerno nismo spajali, već smo između njih ostavili prostornu i vremensku distancu koja nudi mogućnost neometanog upoz-navanja, informiranja i doživlja-vanja svakog pojedinog mjesta. Sačuvavši poruke svake pojedine lokacije pun učinak posjete pos-tiže se tek naknadno, njihovim prožimanjem u sveobuhvatnu sliku života pračovjeka.

"Prirodna" zapreka

Novi muzej postavljen je pop-rečno na smjer doline, čime ujed-no postaje njezin novi završetak – vertikala koja se ne može zao-bići, već samo u nju ući. Vanjsko pročelje je interpretacija polušpi-lje u modernim materijalima be-tonu i staklu. U počecima mo-dernog korištenja betona na pri-jelazu iz 19. u 20. stoljeće taj ma-terijal često se nazivao "umjetni kamen", zbog tadašnje inženjer-ske interpretacije sila prirode u formiranju vapnenih stijena.

Volumen, proporcije i pro-če-
lje građevine proizišli su iz anali-

no ogoljena i bez ikakva raslinja, kao kontrast najčešće ozelenje-noj okolini ("maketu" krapinske polušpilje možemo vidjeti i da-nas na Hušnjakovom, kod ulaz-nih stepenica za nalazište).

Upravo zbog te akcentirano-
sti, naš davnji predak odabirao je prirodnom oblikovane prostore za svoje boravište. Budući da je mobilnost bila osnova skupljač-
kog načina života, bilo je važno u svakom trenutku znati pronaći put do "kuće". Takva se "kuća" li-jepo isticala u zelenom interglacijalnom pejzažu!

Leda i bokovi Muzeja su u zemlji i ravni krov je njome prekrit, što čitavu građevinu ka-muflira velikim *land-artom*. Pos-tojeći potok kanalom je prove-den ispod objekta, a ispred mu-zeja je u natkratom kanalu po ci-jeloj širini premošten prohod-nom rešetkom. Prelaskom preko potoka (sa svim njegovim sim-boličnim i zvučnim značenjem) te kroz oklopna vrata u obliku rotacionog vjetrobrana, posje-tiocu ulaze u objekt Muzeja.

Neandertalčeva "dnevna soba"

S unutrašnje strane staklene stijene na kasetama su postavlje-ne aluminijiske žaluzine, čiji se nagib može regulirati elektro-motorom. Kada su žaluzine zat-vorene na njih se projiciraju "sli-ke iz života pračovjeka": svakodnevne situacije, obitelj oko vatre, izrada artefakta, sukobi s ono-dobnim životinjama. Kada su žaluzine otvorene, kroz njih se ho-rientalno vidi okoliš šume. Mo-guće su različite međusituacije s prelascima i kolažima između stvarne slike okoliša i animirane slike. Režijom različitih kombi-nacija prijelaza kao i zvučnom pratinjom staklena stijena je de-materijalizirana. Ona postaje projekciono platno kroz koje

ujedno omogućuje bolje gledanje projekcija.

Oko ulaznog hala obavijene su izložbene dvorane koje se prostiru kroz dvije etaže. Orga-njska forma građevine nije slučaj-
na, već je odraz pažljivog isčita-vanja i tumačenja scenarija auto-ra Jakova Radovčića. Završet-
kom projektiranja zgrade, otpo-
čele su brojne analize oblika i njihove interpretacije.

Prva asocijacija bila je mater-nica ili embrij, što na neki način odgovara mjestu i značenju neandertalaca u razvoju ljudske vrste. Neki su pak u njoj vidjeli puža ili labirint, a Slobodan Prosperov Novak formu je išči-tao kao "preslik ljudskog mozga", obrazlažući "da je idealan teatar smješten u ljudskoj glavi i da su moždani dijelovi najideal-nije gledalište i najidealnija scena koju čovjek poznaje".

Mogućnost asocijacija ne djeluje kao rasap ideja već kao bogat-stvo prostorne školjke, koja svo-jom čistom arhitektonikom oblikuje scenu za muzej i dopušta svakom posjetitelju slobodu osobnog doživljaja. No kraj sve divergentnosti interpretacija, te-ma i mjesto toliko su snažni i jedinstveni da je krajnji rezultat vi-sokodefinirano, gotovo jednoznačno okružje specifično za mu-zej krapinskih neandertalaca na Hušnjakovu.

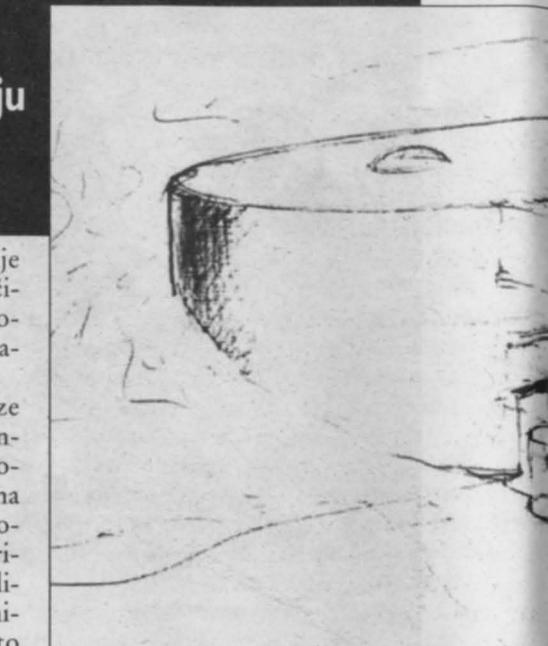
Halo, Gorjanović!

Niz dvorana je svojevrstan "back stage" za neposrednije i detaljnije pričanje priče. Kroz tajnovitost špilje polako ulazimo "pod kožu" prezentirane teme. Iz ulazne hale koja pripada periodu neandertalaca, vremenski stroj nas vodi u vrijeme Gorjanović-eva otkrića krapinskog pračovjeka krajem 19. stoljeća. Na pozicija-ma vrata i prozora nalazi se veli-

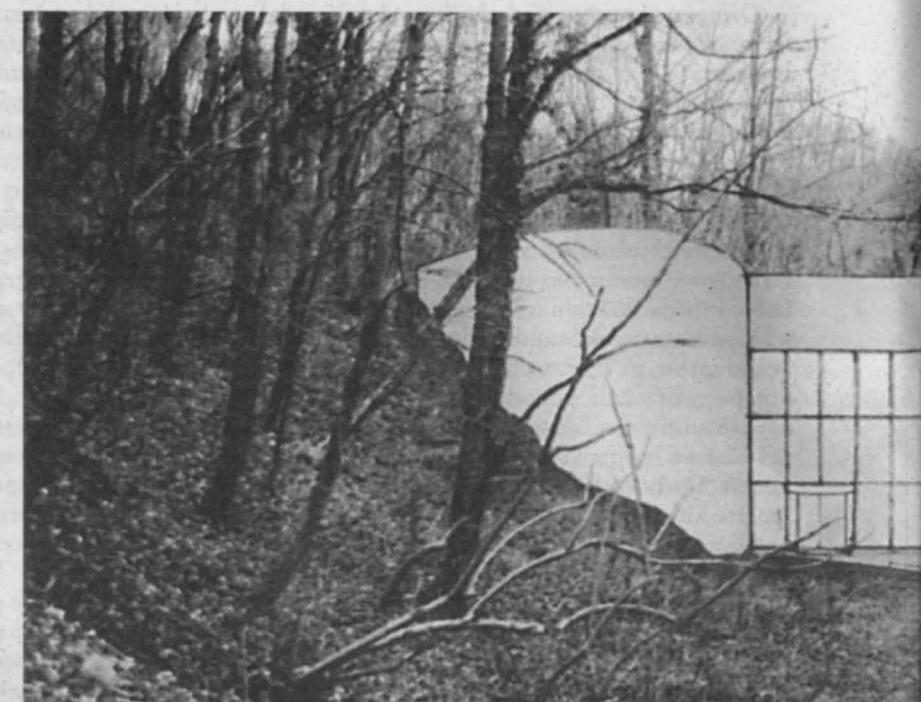
«umjetni kamen», zbog tadašnje inženjerske interpretacije sila prirode u formiranju vapnenih stijena

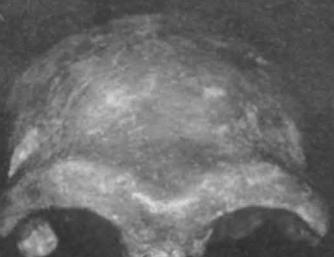
ko perforirano fotopovećanje Krapine s kraja 19. stoljeća, u čijim otvorima su izloženi eksponati o ljudima i vremenu Gorjanovićeva otkrića.

U sljedećoj prostoriji nalaze se lutke s likom pojedinih znan-stvenika s kraja 19. stoljeća. Po-dižući telefonske slušalice na njih obješene, posjetitelji će moći čuti tadašnje stavove o porijeklu čovjeka. Mijenjajući slušali-ce, posjetitelj postaje sudioni-kom stoljetnih rasprava i često kontradiktornih razmišljanja, dok se dodatne informacije se

Perspektivna skica (B. Kaminski)

od kosti do knjige postanka

mogu pretražiti na touch-screenu i vidjeti u vitrinama.

Preko diorame samog trenutka istraživanja, od prikaza sudionika i rekonstrukcije izgleda lokaliteta za vrijeme istraživanja, preko dokumentacije o odjecima i tumačenjima otkrića kao hrvatske i svjetske senzacije, dolazimo do velike demonstracije nastanka Zemlje. Jaka svjetlost velikog praska je nova cenzura.

Putovanje kroz prošlost

Dvostruka pužnica zapravo je velika rampa kojom se posjetitelji penju iz prizemlja na kat muzeja. Ona je ujedno i veliki vremenski sat čiji prvi dio pokriva razdoblje prekambrija (vremena u kojem se oblikuje Zemlja), a drugi dio vrijeme od paleozoika do danas. U tom dijelu prikazuje se razvoj života na Zemlji. Raznim eksponatima, video projekcijama, modelima, simulacijama, interaktivnim ekranima i preparatima posjetitelj prolazi kroz sažeti pregled povi-

jesti Zemlje. Posebno je naglašena vremenska pozicija i slijed razvoja čovjeka, a sâm uspon rampe ima i dodatnu formalnu simboliku uspona evolucije. Sa svake točke može se pogledati unaprijed i unazad, što mijenu koja se zbivala kroz mnoge milijarde godina čini dostupnu jednom pogledu! Došavši na kraj rampe, na razini I. kata posjetitelji ulaze u vrijeme pojave neandertalaca. Oni su ovde detaljno izloženi na primjerima krapinskog nalaza i zbirke.

Prvi prostor je idealna rekonstrukcija krapinske polušpilje s nizom suvremenih dermoplastičnih prikaza neandertalaca rađenih prema krapinskim nalazima. Oni čine punu dioramu staništa pračovjeka s umornim lovcem, brižnom majkom i razigranom djecom. Posjetitelji ponovo prate total-projekciju na ulaznoj staklenoj stijeni i gledaju animirane prikaze dioramskih slika.

Same prostorije na katu oblikovane su kao male šipje unutar osnovne velike. U njima su suprotstavljeni prikazi morfologije neandertalnog pračovjeka i njegove izradevine, zajedno s idealnim rekonstrukcijama njegova izgleda, kostima životinja i pojašnjenjima okoliša u kojem je živio. Slijedi tema o duhovnom svijetu neandertalca s rekonstrukcijom ukopa mrtvih, nakon koje dolazimo do prikaza svih svjetskih nalaza neandertalskih praljudi. Na karti lokaliteta prikazano je značenje krapinskog nalaza nekad i danas te ostali pretpovijesni nalazi u Hrvatskom Zagorju. Postav završava sažetim slijedom razvoja čovjeka od vremena neandertalaca do danas. □

“Znanost” - uzdanica ideologije?

Grga Frangeš

Iskriviljeno shvaćanje evolucije i pseudoznanosti socijalnog darwinizma bili su često korišteni kao vid samoobrazloženja kako desnih tako i lijevih ekstremnih ideologija. Socijalističkom totalitarizmu svakako nije manjkalo evolucionističkog uzdizanja vlastita načela društvenog uredenja kao vrhunca ljudskog civilizacijskog razvoja. No zbog svoje proklamirano internacionalne prirode on se nije previše mijesao u rasne teorije, vjerojatno našavši da je sasvim dovoljno da kao neprijatelje novog potreka obilježi političke neistomišljenike ma kojoj oni rasi pripadali. S druge strane, nacional-socijalizam odlučio je odijeliti pripadnike svog nad-društva od njegovih neprijatelja ne samo po političkim, već i dodatnim nacionalnim, te na rudimentarnijoj razini rasnim linijama. Iako uzajamna privlačnost ekstremne desnice i doktorine rasne nadmoći i nije neka novost, u ovom kratkom osvrtu raščlanit ćemo povijest i antropološka obrazloženja stava britkih umova neonacističkih mislioca današnjice.

Rasizam je još u Darwinovo doba radosno prigrlio evoluciju kao znanstveni dokaz svojih stremljenja. Povijest antropologije pokazuje da stav po kojem su Afrikanci nešto malkice bliži rođaci majmuna nego njihova razvijenija europska braća tada čak i

Prvi anatomski prikaz ljudskog tijela – Vesalius 1542. g

unutar nacional-socijalističke mafice, i kojima navodno nije bio nesklon ni sam Führer manje su dokumentirana. Nakon dugotrajnog čeprkanja po ostavštini nordijskih mitova o padu bogova i njihovu integriranju u evolutivnu misao, nametnuo se zaključak da je bijela rasa potekla od nadmoćnih posjetitelja iz svemira! Taj genetski materijal nažalost je uključen kasnijim miješanjem s ostalim rasama, kojih se podrijetlo od majmuna ne dovodi u pitanje.

Ako odlučite provjeriti na Internetu što moderni naraštaj nacista ima za reći na temu evolucije bit ćete suočeni s impresivnom količinom štiva. Istina, većina današnjih ideologa rasizma ne zadiće preduboko u dobro uhodanu šablonu: superiorna bijela rasa posebno je lijepo očitovana u visokim plavim nordijskim mladci-

pine: Nordijce, ljude Alpa i Mediterance. Pripadnikom bijele rase smatraju se pojedinci koji su u dovoljnoj mjeri zadržali "bijeli" genetski identitet. Miješanjem s drugim rasama taj identitet se gubi i potomstvo više ne pripada bijeloj rasi.

Razotkrivaju se "mitovi" putem prilagodbe vanjskim uvjetima. "Stvarnost je da su fizičke karakteristike određene genetski u trenutku stvaranja i da nema nikakvu dokazu kako život u hladnoj ili toploj klimi mijenja genetsku podlogu grupe ljudi". Kao dokaz postavlja se pitanje: "Može li itko ozbiljan povjerovati da će bijelac koji se preseli u Kinu postati Mongol bez obzira koliko vremena tamo provede?" S pomoću analize različitih fosilnih kostiju (posebno lubanja i njihova oblika) zaključuje se da bijeli čovjek nema nikakvih do dirnih točaka s neandertalcima (dakle ni s krapinskim pračovjekom), već da bijela rasa potječe od kromanjonaca. Iako su uz superiornu bijelu rasu ista područja nastanjivali i pripadnici ostalih rasa (koji se već tada bili u većini), bijelci nordijskog tipa već su tada zbog svojih superiornih svojstava činili vladajuću elitu. Ne zaboravimo, radi se o kasnom paleopolitiku!

Always look on the bright side of life

U ovom djelu mogu se naći brojne zanimljive interpretacije koje je nemoguće i pobrojati u okvirima novinskog teksta. Ako su nevedore "znanosti" u